

Regöly-Somoly

Egy pusztatemplom téglák közt rejlő múltja

Szerző: *Zslebits Judit*

Konzulensek: *Daragó László DLA*
Fehér Krisztina

Régészeti szakkonzulens: *Dr. K. Németh András*

Tartalomjegyzék

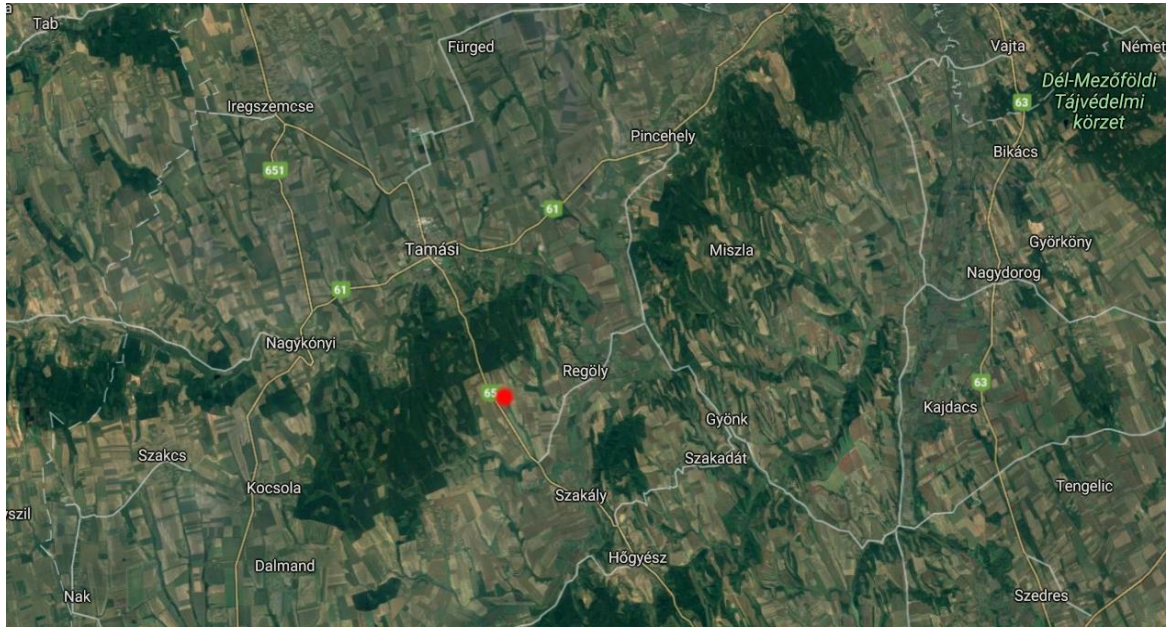
Bevezetés.....	2
Kutatástörténet	4
A falukép kialakulása a középkori Kárpát-medencében.....	6
Templomok a középkori magyar falvakban	9
Helytörténet.....	13
A somolyi templomrom.....	18
Ami a föld alatt van.....	18
A megmaradt pusztatorony	23
A falazat és anyagai.....	24
A nyugati homlokzat.....	28
Az északi homlokzat	34
A keleti homlokzat.....	38
A déli homlokzat.....	47
Toronybelső	51
Párhuzamok	62
Összegzés	65
Köszönetnyilvánítás	66
Irodalomjegyzék.....	67
Rajzmelléklet.....	69

Bevezetés

A 65-ös főút mentén, Regöly határában, Szakály és Tamási között elénk táruló festői dombos vidék közepén bukkan elő a látóhatárban egy kis zöld sziget a szántóföldek lankái között, és rajta Somoly falu középkori tornya. Egy XIV-XV. századi téglából épült gótikus templomnak állít emléket. Ha tüzetesebben szemügyre vesszük, sok érdekes részletre bukkanhatunk, melyek visszautalnak rég elfeledett múltjára. Ezen jelek felkutatását, és a rom több nézőpontból kiinduló megvizsgálását tűztem ki céloomul annak reményében, hogy kicsivel jobban megismerhessem történetét, mai és egykori állapotát. Többféle módszer alkalmazásával közelítettem meg a kérdést. Kutatásaimmal és felméréseimmel párhuzamosan folyamatosan dolgoztam az épület fotódokumentációján, így az egyes napszakokban, eltérő időjárási viszonyok mellett más-más megvilágításban készült képek különböző részletekre hívják fel a figyelmet. Emellett kézzel készült rajzokon dokumentáltam a romot, tégláit alakhelyesen megjelenítve. Ezek után következett a gépi felmérés, melynek segítségével CAD-rajzokat is készítettem a mai állapot feltérképezése érdekében. A helyszíni megfigyelések, mérések mellett az ilyen jellegű munkálatok is nagy segítségemre voltak észrevételeim megértésében. Emellett igyekeztem a legrészletesebben feltárni Somoly és a rom történetét, ehhez segítségemre voltak a középkori falvakról, és templomokról érkező elméleti anyagok, helytörténeti források, tanulmányok.

Kis falusi templom mivolta ellenére is fontosnak tartottam minél részletesebb megismerését már akkor is, mielőtt szembesültem volna azzal, hogy a környékeliek milyen nagy becsben tartják. Hazánk területén kevés még ma is álló középkori emlék található, így még lényegesebb feladatot jelent megóvásuk és ismeretük.

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy lehetőségem adódott nekem is hazánk múltjának egy kis darabjában részletesen is elmélyedni.

1. kép. A környék műholdfelvételen. Forrás: Google Térkép

Kutatástörténet

A rommal kutatási szempontból elsőként Rómer Flóris füzetében találkozhatunk¹. (2. kép) 1866-os bejegyzése alapján még látszódott a szentélyzáródás, és a templomhajó vonala, de vázlatai szerint a felmenő falak a mai állapothoz hasonló mértékben voltak fellelhetőek (a felsőbb, kifelé terjedő rézsűs ablakok vonala terjed csak ki magasabban). Pusztatoronyként jegyzi, valamint leírja téglapülete mivoltát, ezen kívül főbb méreteit: nyugatra 5,1 méter, északra 9,2 méter, keletre 4,8 méter, délre 13,3 méter.²

2. kép. Rómer Flóris jegyzetei a somlyói tempomromról.
WMMM Rg. Ad. 611-2000

Rómer után sokáig nincs adat szakmai szempontú megfigyelésekről a templommal kapcsolatban. 1960-tól kutatása már legnagyobb részt a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeumhoz köthető. Ekkoriban Mészáros Gyula végzett terepbejárást.³ 1963 környékén sűrűsödtek az események. Papp István megemlítette egy bekezdésben helytörténeti könyvében. Hozzáteszi, hogy a rom állapotára felhívta a Műemlékvédelmi Hivatal figyelmét is, akik még ebben az évben intézkedtek.⁴ Az állagmegóvási munkákat előkészítendő Mészáros Gyula

¹ WMMM Rég. Ad. 611-2000

² K. Németh, 2000, 4. old.

³ WMMM Rég. Ad. 98-73

⁴ Papp, 2000, 167-168. old.

kisebbség ásatást végzett a toronybelsőben az alapozás feltárása és pótlásának lehetővé tétele végett. Jelentés is született erről a régészeti kutatásról. Eszerint a kiásott edénytöredékeket XIV-XV. századnak állapítja meg, ugyanakkor talált római és kora bronzkori darabokat is. A domb körüli kutatás során középkori temetkezés nyomait, és paticsomladékos, kerámiatöredékes részeket figyelt meg, ebből kemencés lakóházak egykori meglétére következtet. Kincskeresők bolygatásáról is beszámol.⁵ Ezen ásatás után az állagmegóvási munkák H. Nándori Klára tervei alapján zajlottak le. Ezek után az OMF műemléki gondozásba vette. Meghatározták a romot körülkerítő „zöldhatár” (kerítés) vonalát, megvédve a mezőgazdasági munkálatoktól.⁶ Még ugyanebben az évben Torma István is terepbejárást végzett. Mészáros Gyula 1978-ban újra ellátogatott a romhoz.⁷

1994-ben Miklós Zsuzsa légifotókat készített a környékről, és már a 90-es évek végén K. Németh András egyik látogatása alkalmával mély rablógödört fedezett fel az északi falrész pillére körül. Ennek okán Ódor János Gábor vezetésével régészeti feltárást végeztek az ELTE régészhallgatóinak csapatával. Az ásatáson részt vettek: K. Németh András, Batizi Zoltán, Botár István, Füredi Ágnes, Rácz Miklós, Rácz Tibor, Tóth Boglárka régészhallgatók, és Ódor János, a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum jelenlegi igazgatója. ⁸

⁵ WMMM Rég. Ad. 98-73

⁶ WMMM Rég. Ad. 98-73

⁷ MNM Rég. Ad.

⁸ K. Németh, 2000, WMMM Rg. Ad. 611-2000

A falukép kialakulása a középkori Kárpát-medencében

Falvaink pusztulásának történetét könnyebb felderíteni, mint megalakulásukat. Nemcsak hazánkban, de külföldi viszonylatban is kevés adatot találhatunk a falusi élet kezdetéről.

Őseink vándorlásaik során találkoztak először a IX-X. században ezzel az új európai településvilággal. Letelepülésükkor ezen ismeretek mintájára próbálták a Kárpát-medencei életüket szervezni.⁹ Leendő szállásterületükön sokféle nép volt már jelen. A tájon élő romanizált lakosságot gepida, longobárd és szarmata törzsekkel együtt a VI-VIII. században az avar uralom váltotta fel, emellett szláv telepések is laktak itt ekkor. A IX. században a terület egy része nyugati frank, északnyugaton a morva állam, keleten a bolgárok fennhatósága alá tartozott.¹⁰

Honfoglaló őseink is találkozhattak még római maradványokkal Pannónia területéről. Leginkább a Nagy-Alföldön telepedtek le, a homokdombok közt meghúzódó kötött agyagos talajt keresve. Elkezdődött a szállások és a legelőterületek magántulajdonba vétele, és ez által a törzsfők és a nemzetségfők uralmának megszilárdulása. Ekkor őseink életformája átmeneti állapotú volt a nomád és a helyhez kötött életmód között, így mind állandó, mind időszakos szállásokat is kialakítottak. Eleinte állandósuló téli szállásokról beszélhetünk, melyek esetében finnugor eredetű szókincsünkből találunk bizonyítékot szilárd épületek meglétére (ajtófél, küszöb, fal, ház). A nyári és a téli szállás egyre közelebb került egymáshoz. Utóbbit megkötötte a földművelés, melynek megnőtt a szerepe.¹¹ Ezen stabil pontok területén halmozódtak fel az első települések, és így góccok jöttek létre. Az ilyen állandó központokban alakultak ki az első középületek is.¹²

A településrend kialakításában, és egyúttal a nomád életmód felszámolásában a Szent István által német mintára hozatott törvények játszottak döntő szerepet. Leghíresebb közülük a templomok létesítését biztosító. Minden tíz falunak kötelező volt egy templomot, és vele együtt papját is fenntartani. Törvénybe foglalták e mellett a keresztény vallás gyakorlását, kötelezővé téve a templomba járást, és az adományozást, valamint az egyház irányába kötelezően fizetendő papi tizedet.¹³ Mindezen, a népet a „templom” köré gyűjtő rendelkezés egy rendszer kiépítésére való törekvésre utal. István idejében alakult ki a vármegyerendszer is. Ez a területi hierarchia

⁹ Szabó, 1969, 9. old.

¹⁰ Maksay, 1971, 15. old.

¹¹ Szabó, 1966, 25-29. old.

¹² Maksay, 1971, 25. old.

¹³ Maksay, 1971, 35. old.

segítség volt arra, hogy az egyes országrészek központi irányítás alá vonódjanak, és folyamatos kontroll alatt legyenek.

Az ezen irányba törekvő intézkedések folytatódtak Szent László és Könyves Kálmán uralma alatt is. Bevezették az egyházas falvak elköltözésének tilalmát, ezzel maradandó központok létrejöttét biztosították. Ugyancsak, a kóborlók ellen is felléptek, céljuk volt a nomád életmód megszüntetése, egy új, szervezett társadalmi rend kiépítése.¹⁴

A településeken eleinte megmaradtak a törzsi-nemzetségi viszonyok. Népeségüket összekötik a vérrokoni kapcsolatok (ez a folyamat észrevehető ugyanígy például a szlávoknál, keltáknál, frankoknál, galloknál és a germán alemannoknál is). Később, a feudális rétegződés a nemzetségek esetében használt rangok hierarchiája szerint épült ki. Viszont ebben a rendszerben már vagyoni helyzet, földbirtokosság alapján alakult a társadalom, így a falut alkotó rokoni kötelékek felbomlottak, a különböző családok keveredtek, a közösségek tagjai cserélődtek, így többé már nem rokonok, hanem szomszédok éltek egymás mellett. E folyamatot az is nagyban segítette, hogy az újonnan kialakuló királyi hatalom tényleges megszerzéséhez elengedhetetlen volt, hogy a társadalmat szétaprózó törzsi rendszert felszámolják.¹⁵

A XIII-XIV. század táján megfogyatkoztak a könnyen művelhető földterületek, ezért egy szükségét nyert technológiai fejlődés következett be a mezőgazdaságban. Ennek azonban gátat szabott a XIII. század közepi mongol hadjárat. Ugyanakkor ezután a reorganizáció következtében új formák jelentek meg, a településekben új funkciók nyertek teret: fontosabb szempont lett az építészetben a védelmi feladatok ellátása, korszerű eszközökkel. A városok köré erődítményeket húztak, a falvakban pedig leggyakrabban – a legidőtállóbb anyagból épült középület – a templom töltötte be ezt a szerepet.¹⁶

Az ekkori, XIV. századi betelepítések is jelentősen átformálták a településrendet. A kunok és a jászok beköltözésekor tervszerű telepítések hajtottak végre: birtokokat bővítettek és építettek ki.

A kiépülések mellett a települések pusztulásának jelensége is fellelhető volt. A folyamatos átformálódások, átrendeződések következtében falvak szűntek meg, és újak jöttek létre, vagy bővültek városokká. A jobbágytartóknak érdekük volt parasztjaik számának növelése, viszont

¹⁴ Maksay, 1971, 35. old.

¹⁵ Szabó, 1966, 56-66. old.

¹⁶ Maksay, 1971, 51-52. old.

előfordult, hogy nem állt rendelkezésükre az ilyen befektetésekre szükséges anyagi keret, és a gazdálkodó mezővárosok, oppidumok sokszor vonzóbb körülményekkel kecsegtettek. A községek pusztásodását felgyorsította a népesség számának csökkenése, a sok árvíznek, éhínségnek köszönhetően, melyek a török uralom után sújtottak le hazánkra.¹⁷

A társadalom nagy része a középkorban mégis a falvakban szóródik szét. A telki rendet szervező településekben a belső telkekhez és a falubeli házhoz egy művelt földterület, rét, és a falu határain belüli osztatlan terület is tartozott. Ezen elemek egészét hívjuk telekszervezetnek. A letelepedés után még sokáig használták a sztyeppei sátrakat nyári és őszi lakóhelyként a belső telkeken. Még a XIII. században is beszélnek sátorszerű kunyhókról. László király udvarában is előfordult időszakosan, sőt, még istentiszteletra is készültek külön sátrak. A telek körüli kerítés egy jelképes lehatárolást is jelentett, valamint a kapuadó mibenlétének meghatározására is szolgált. Az Alföldön, a török hódoltság települési rendünket is felforgatta. Ekkor lett szokványos a falvak belsejében a telkek körbekerítésének elhagyása. Ennek következtében sokszor egybemosódtak ezek a területek, és rendszertelenül helyezkedtek el.¹⁸

A községek az ivóvíz hozzáférhetősége miatt elsősorban talajvíz, vagy patakok közelébe települtek. Az első telepesek a nyílt fekvésű, jól belátható löszös területeket keresték, de fontos volt, hogy milyen körülményeket tudnak a környéken biztosítani állataiknak, és milyen lehetőségeik vannak a föld megmunkálására.¹⁹

A népesség, és a falvak száma párhuzamosan növekedett. A XVI. századra már közel 20 000-21 000 településről is beszélhetünk. Ezzel egyidejűleg a templomos falvak száma is megnőtt.²⁰

¹⁷ Maksay, 1971, 85-86. old.

¹⁸ Szabó, 1969, 25. old.

¹⁹ Szabó, 1969, 122. old.

²⁰ Szabó, 1966, 69-70. old.

Templomok a középkori magyar falvakban

A templom általában a falu életében központi szerepet töltött be, és ebből kifolyólag a legidőtállóbb, legtartósabb anyagokból készült része. Nem véletlen tehát, hogy középkori falvainkból legtöbb esetben csak ez maradt meg, emléket állítva egy letűnt közösségnek. Hazánkban nem ritka, hogy az épület (akárcsak a település) eredeti funkcióját még ma is szolgálja, napjainkban is a községek szerves része, ugyanakkor az is előfordul, hogy már csak mint mementó hirdeti egy település egykori fennállását.

Állandó szerepük a mindennapi életben hozzásegítette őket a fennmaradáshoz, olykor jobban is, mint a nagyobb szabású, feltűnőbb emlékeket. Ezért nem szabad megfeledkezni fontosságukról, mivel elengedhetetlenek a művészettörténet teljes képének megismeréséhez.²¹

A történeti kutatások első fázisaiban mégsem találkozhatunk falusi templomokkal. A bizonyítási vágy, hogy a magyar művészettörténet is egyenrangú más népekével, arra sarkallta kutatóinkat, hogy minél jelentősebb emlékeket, és velük kapcsolatos áttöréseket mutassanak fel. A XIX. században fellendült, és lassacskán külön tudományággá vált hazánk művészeti emlékeinek kutatása és ápolása. Ennek egyik nagy alakja, Henszlmann Imre kisebb léptékű történeti épületeinket úgy ítélte, hogy kevésbé szükséges óvni, mivel nem képviselnek jelentős értéket.²²

A népművészet előtérbe kerülésének köszönhetően fordultak a kutatók a falvak felé. Rómer Flóris például útjai során a falusi emlékekkel kapcsolatos élményeit és megfigyeléseit útifüzetébe gondosan lejegyezte. Ezekből a jegyzetekből és skiccekből sokszor hasznos információkat (korabeli állapot, méretek) nyerhetünk. Huszka József és Lechner Ödön a magyar ornamentikáról beszél, mint a „magyar formanyelv” alapja, Malonyay Dezső kiemeli a falusi templomok díszítését. Később Kós Károly nevét is lehetne említeni, aki megbecsülendőnek tartja a nép által megőrzött művészetünket, de rajtuk kívül is még sokan hasonló területeken keresik a saját formakincsünk létrejöttéhez és ápolásához szükséges forrásokat. Marosi Ernő például részletesen foglalkozik a középkori falusi templomokkal, konkrét példákon keresztül is.²³

²¹ Marosi, 1975, 8. old.

²² Marosi, 1975, 10. old. Henszlmann a falvak emlékanyagát nem tartotta a „magas művészet” sorolandónak

²³ Marosi, 1975, 10-11. old.

Szent István királyunk törvénykezéseivel templomot rendelt a falvakhoz, és településeket csoportosított köréjük. Így ez az épület, és egyben intézmény is az első – mai értelemben vett – középület szerepét töltötte be. Kezdetekben építésük feladata a közösségekre hárult, ezért kevésbé maradandó anyagól készültek, főleg fából, sárból összerakott paticsfalú építmények voltak, melyeket könnyen el is tudtak hordani. Csak később használtak fel időállóbb anyagokat, ilyen építésűvel a törvény idejéről nem is nagyon találkozhatunk.²⁴ Ezek az épületek ekkor már – kezdetekben leginkább a tatárjárás utáni újjászervezések következtében, de főként a török korban – védelmi funkciókat is elláttak. Erre tényleges épületelemek – lőrés alakú ablakok, vastag falak – is utalhatnak.

Ezen kő- vagy téglatemplomok építése már szaktudást igényelt, a falvak esetében itt a kőműves munka számított lényegesebbnek, kőfaragással kevesebb részletben találkozunk, mint nagyobb léptékű épületeinknél. Hazánkban fontos szerepet töltött be a téглаépítészet. Kőanyag hiányában ugyanis főként inkább ezt az építőelemet használták (célterületünk esetében is fennáll ez a helyzet), sokszor dekoratív tulajdonságait művészi szinten is kihasználva.²⁵

A falusi templomok általában hosszanti elrendezésűek, de akadnak centrálisak is. Egy teremhajóból, és szentélyből állnak. A teremszerű, apszissal bővített templom formája az egyszerűbb Karoling-kori és kora román kori építészetre visszavezethető. A szentély a korai formák esetén félköríves, később egyenes, vagy sokszögzáródású. Többnyire boltozott, de a templomhajó sok esetben lehetett síkmennyezetes és látszó fedélszerkezetű is.²⁶

Ezek a kisebb templomok a román kor és a gótika nagyobb léptékű emlékeinél fellelhető épületrendszerek alapszintű, leegyszerűsített leképeződései. A két stílus a falusi építészetünkben szinte párhuzamosan volt jelen, és kissé „megkésve” a stílusfejlődésben: még a XV-XVI. században is beszélhetünk gótikáról. Sokszor együtt is jelen vannak. A XIII. századól találkozhatunk román kori struktúrájú, de gótikus elemeket hordozó épületekkel is. A késés magyarázható azzal, hogy elég sok falu kapott már korábban román kori templomot.²⁷

Eleinte nem is építettek templomtornyot, csak később illesztették az épület nyugati részéhez. Ezen oldal ilyen mértékű reprezentatív kiépítése feltételezhetően a kegyúr igényeihez köthető, megfeleltethető a nyugati karzattal, ugyanakkor egyes felvetések szerint a patronátusi rész inkább az oltár közelében lehetett. Az viszont bizonyos, hogy később a torony nagy szerepet

²⁴ Marosi, 1975, 26-28. old.

²⁵ Marosi, 1975, 28., 33. old.

²⁶ Marosi, 1975, 32., 52. old.

²⁷ Marosi, 1975, 35. old.

töltött be a falu életében. A harangok szabályozták a közösség életét, jelezték az ünnepek, jeles események, halálesetek és veszélyhelyzetek mellett a napszakokat is. Sokszor – anyagából és struktúrájából adódó – védett mivolta miatt irattárnak és kincstárnak is használták.

A tatárjárás után a birtokos nemesség reprezentatív törekvései még inkább megmutatkoznak az egész faluképen, így a templomon is. Nem egyszer fordul elő, hogy több nemesi család is rendelkezik területtel egy településen belül. Ilyenkor a felosztás a templomon is megmutatkozhat, így egyes részeit tekintve nem egységesek, rendszertelen építésűek lehetnek,²⁸ de a későbbi időkben még az is előfordult, hogy egy falunak több temploma volt.²⁹

A gótikus térideál legfontosabb ismertetőjegye a fény jelentős szerepe. A sokszög oldalával záródó apszis lehetőséget biztosít nagyobb ablakok alkalmazására a szentélyben is. Így több fény juthat be az épületbe, és térstruktúráját tekintve is könnyedebbnek tűnik. A fal már nem egységes tömeg, hanem – nagyobb szabású példákhoz hasonlóan – az azt tagoló épületelemek rendszere. Megjelennek – olykor nem is statikai, inkább esztétikai okokból – a pillérek, melyek a szilárdabb megjelenést hangsúlyozzák. Feltűnnek élek, párkányzatok, és nagyobb szerephez jutnak a kőfaragómunkák. Egyre többször találkozhatunk boltozással is.³⁰ Az eddig déli oldalról nyíló bejárat áthelyeződik a nyugati oldalra, így a nyugati torony egy előcsarnokot foglalhat magába. A falvak fejlődésével e jellemzőknek megfelelően átépülhetnek, és bővíülhetnek a templomok, segítségre vannak ebben a közeli építőműhelyek.³¹ Fő témánk, a somolyi templomrom esetében ilyen műhelyekre csak következtetni tudunk. A szomszédos Somogy megyében például a ferences műhely munkásságához tartozik a somogyvámosi templom.³² Téglaeépítészetük jelentős, esetleg feltételezhető, hogy vonzáskörzetüket a szomszédos megyére is kiterjesztették. Ennél valószínűbb, hogy a közeli falu, Törökkoppány középkori téglatemplomát is építő veszprémi műhely érdekelt a szóban forgó területen.³³ Sajnos ezzel kapcsolatban árulkodó jeleket nem találunk a romon, így ezek csak feltételezések maradnak, csupán területi közelségükből kifolyólag.

A feudális birtokjog kialakulása után általában a falu birtokosai kegyúrként kezdeményezték, és biztosították a templomalapítást és az építési feltételeket. A keresztény hitnek ezekben az évszázadokban több megpróbáltatással is szembe kellett néznie: a pogány hagyományok még mindig jelen voltak a nép körében, később pedig az új reneszánsz eszmékkel egy

²⁸ Marosi, 1975, 36. old.

²⁹ Szabó, 1969, 189. old.

³⁰ Marosi, 1975, 38. old.

³¹ Marosi, 1975, 40. old.

³² Guzsik, 1977, 41. old.

³³ K. Németh, 2011., 189. old.

keresztényellenes nézet is felütötte a fejét. Gond volt még a templomlátogatás hiánya. Sok templomtalan településről a hívek nem tudtak átjárni a templomos falvakba fizikai és földrajzi okokból. Az építésükhöz való hozzájárulást összekötötték a bűnbocsánattal. Még inkább nőtt az építési kedv, és hazánk területén a XV. századra már alig maradt számottevő település templom nélkül. Nemcsak újakat húztak fel, de a régi épületeket is óvták. Már XI. századi törvények is utalnak a pusztulásra jutott templomok felújításáról.³⁴

A kegyúr joga volt az adott templomhoz egy pap kinevezése is. A birtokosnak prezentálnia kellett a püspöknek az újonnan beiktatott papot, így az ő állása teljes mértékben a főúrtól függött. Ezen kiszolgáltatottsággal járó lehetőségek kihasználása annyira elharapódzott, hogy végül János pápának kellett rendelkezést kibocsátania, miszerint tilos évente változtatni a plébánost.³⁵

A falusi templomok papja első ízben igen csekély végzettséggel rendelkezett, ez a XIII. század környékén változott meg. Akadtak egyetemet is megjárta közöttük, és már nemcsak a falu lelkipásztoraként, de gondviselője, tanácsadójaként is tevékenykedett, nagyban hozzájárulva a közösség összetartásához.³⁶

A templom tehát mint egy biztos pont helyezkedett el a falu főtengelyében. Történetéből, kinézetéből, sokat megtudhatunk a köré szerveződött település és lakói sorsáról is.

³⁴ Szabó, 1969, 191-194. old.

³⁵ Szabó, 1969, 199. old.

³⁶ Szabó, 1969, 198. old.

Helytörténet

Regöly környéke régészeti leletekben igen gazdag. Tolna megyében már a paleolitikum korszakából is találtak leleteket, de mezolitik telepre is bukkantak a faluban. A közeli kisváros, Tamási is már az őskorban lakott volt, feltűnik a vonaldíszes kerámia, és a lengyeli kultúra is.³⁷ Jelentős felfedezés Regöly-sánc. A ma csaknem 10 méteres, akkoriban pedig 16-20 méter magas sánc a Kapos és a Koppány folyó összefolyásánál terül el. Leletek sokasága utal arra, hogy később még hosszú ideig különböző népek használták: vaskori, kelta kori, és avar temetőre utaló jelek is feltűnnek.³⁸ Ugyanitt találtak egy Árpád-kori, félköríves szentélyzáródású templomot, mely a regölyi főesperességé lehetett. Körülötte a régi falu nyomaira is ráleltek.³⁹

Regöly központi szerepe a Hallstatt-kultúra idején is fontos. A sáncot ekkoriban megemelték, megerősítették. Érdekes halomsírra bukkantak a Kr. e. VII. századból. Cölöpfalak, és gerendanyomok is észrevehetőek. Alapja egy négyzetes, boronafalú, deszkapadlójú épület. Nemcsak temetkezési hely, de szertartáshoz is használhatták. Az építményt rituálisan felégették (de nem pusztították el), majd fölé 8-10 méter magas halmot raktak.

Ugyancsak itt találták meg a világon ismert legrégebbi Janus-ábrázolást: egy 2,65 centiméteres szobrocskát, melynek kultusza a Kr. e. VII-VIII. századra vezethető vissza.⁴⁰

E nagyszabású leletek, és időrendi, etnikai különállások miatt is megkülönböztetnek Regöly-csoportot. A kelták hazánkban Kr. e. 400 körül jelentek meg, de a környéket az I. században vették birtokukba.⁴¹

Tamási környékén római emlékekre is bukkanhatunk. Feltehetőleg Iovia territóriumához tartozott.⁴² Somoly közelében is találkozhatunk egy elszántott római villa maradványaival.⁴³ A Koppány völgyében ebből a korból szobrok kerültek elő.⁴⁴

Középkori áttekintésünkben megemlítendő a regölyi főesperesség, a somolyi templom is egykor ide tartozott. Kialakulása valamikor a pécsi püspökség 1009-es alapítása utánra, de jóval

³⁷ Torma, 2015, 16-27. old.

³⁸ Torma, 2015, 51. old.

³⁹ Havassy-G. Vizi, 211. old.

⁴⁰ Torma, 2015, 61. old.

⁴¹ Torma, 2015, 61. old.

⁴² Tóth, 2015, 82. old.

⁴³ K. Németh, 2000, 5. old.

⁴⁴ Tóth, 2015, 85. old.

az első, 1217-es okleveles említése előttre keltezhető. Esperesi temploma valószínűsíthetően azonosítható a Regöly-Sáncnál talált Árpád-kori maradványokkal.⁴⁵

A falu Somogy néven kerül először említésre, 1389-ben egy oklevélben, melyben Zsigmond Újlaki Kont Miklós nádor fiát, Bertalan mestert, és az ő fiát, Miklóst helyezte a falu birtokába. Zsigmond 1403 környékén a király elleni bárói liga összeesküvésében résztvevő két Újlaki testvértől (Kont Miklós nádor unokáitól) elveszi Somogyot, és készpénzbüntetést is kiró rájuk, bár Garai Miklós közbenjárására a király Újlaki Imre hűtlenségét 12000 aranyforint fejében megbocsátotta. Ugyancsak Zsigmond 1407. június 2-án Ozorai Pipo főkincstartónak és testvérének, firenzei Sclaris Máténak ajándékozta szolgálataikért. A környék említésre kerül nagy vonalakban még a birtokösszeírások kapcsán ekkor.⁴⁶

A középkorban a Tamási Tamás nevű birtokosáról kapta nevét. A hasonló névadás nem volt ritka ekkor, sokszor találkozhatunk valamilyen személynévhez köthető, például puszta utótaggal ellátott településnévvel.⁴⁷

A tamási birtokot I. Károly eladományozta, 1339-ben a Vrbovcz zagorjai várért cserében Henrik bán fia János fiainak: Miklósnak, Péternek és Henriknek (Tamási-fiakként is említik őket). 1441-ben I. Ulászló a hozzá hűtlen Tamási (Vajdafi) Henriktől elveszi a birtokot, és Kisvárdai Miklósnak adományozza. Foganat nélkül, és ugyancsak helybenhagyta a Héderváriakkal kötött örökösödési szerződést is. Később mégis beiktatták őket. Ujlaki Miklós a király nevében többek között ezt a várat is elfoglalja. Az ezt követő per után pedig a Lórántfiaknak ítélik. Ez a rendelet se valósult meg, és 1500 tájékán még a Héderváriaké.⁴⁸ Egy 1443-as oklevél szerint Regöly is beletartozik, Régen néven van megemlítve, első említése szerint pedig Regunnak volt lejegyezve.⁴⁹

Somoly, vagyis Somogy (1389-es dokumentum szerint), Somogyi, Somogi (1426-os adat szerint), vagy Somogypuszta a fehérvári káptalan birtokában volt, legalábbis részben, 1439-es és 1542-es adatok szerint.⁵⁰ 1425-ben Ozorai Pipo adományozta neki az egyik felét, hogy a Boldogasszony tiszteletére szentelt koronázó-templomba temetkezhesen. Halálával rész özvegyére, Borbálára szállt, ahogy több birtok is, ezt Zsigmond is megerősítette. Somogy

⁴⁵ K. Németh, 2011, 201. old.

⁴⁶ K. Németh, 2000, 2. old.

⁴⁷ K. Németh, 2015, 101-104. old.

⁴⁸ Csánki, 1897, III. 407. old.

⁴⁹ Tört. Stat. Helységnevtár, Tolna

⁵⁰ Csánki, 1897, III. 407. old.

lakosai az 1543-as dika-jegyzék szerint a törököktől való félelmükben elhagyták a falut, a teljes elnéptelenedés pedig az 1600-as évek elején következhetett be.⁵¹

Az oszmán hódítás idejéről fontos forrásaink az első magyarországi, 1546-os szandzsák-összeírások. A hódoltság idején az első tartomány, amit vilájetnek vagy beglerbégségnek (elájet, pasalik) neveztek, budai központtal működött. Ehhez csatlakozott a Temesvári Provincia az 1660-as foglalásokkor. A kormányzóságok kisebb, a megyékhez hasonló egységekre oszlottak, melyeket szandzsáknak vagy livának neveztek. Ezek járásokból, náhijékből álltak.

Somogy és Regöly a korabeli adatok főként az összeírások, vagyis a tahrir defterek, melyek szerint a simontornyai szandzsák tamási náhijéhez tartozott. A törökök a tamási várat 1544-45 táján szerezték meg. Az új járásszékhelyhez 1565-re már 6 falu, 11 pusztaság, és 1 nevesített földbirtok tartozott.⁵² Somogy az összeírásokba 1580-ban került bele, név szerint felsorolt 29 nős, 17 nőtlen férfit megemlítve, tíz évvel később pedig összesen 35 férfit jelez, míg 1580-ban már 46-ot.⁵³ Vele együtt négy falut csatoltak a náhijéhez, ezek közül ez volt a legnagyobb. Csatlakozásukkal összesen 250-300 fővel bővült a járás népessége.⁵⁴

Az említett összeírásokban megemlítenek egy Regin (Regöly) nevű faluhoz kötődő hídkarbantartást, és Somolyt egy korábbi budai pénzügyi főnöknek, Szinán bégnek utalják ki.⁵⁵

Az utolsó tahrir defter 1590-ből maradt fenn ránk, a törökök kiűzése a környékről 1686-ra keltezhető.⁵⁶

A XVII. században a területet elsősorban az Eszterházyak birtokolták, az első birtokösszeírás 1622-ből származik.⁵⁷

Az 1690-ből származó veszprémi káptalan által összeírt tanúvallomása az Eszterházyak felé feltűnteti, hogy a Tamási járásból lévő falvak a csobánczi hercegi tiszttarónak adóztak. A Simontornyai szandzsák, és főleg a török-lakta Koppány területein a veszprémi püspök és az Eszterházyak osztoztak. Ekkoriban a Tamásihoz tartozó falvak közt említik Somolyt (itt már Somolyként) és Régelt (Regölyt).⁵⁸ A simontornyai és az ozorai uradalomban is szerepel egy-

⁵¹ K. Németh, 2000, 2-3. old.

⁵² Dávid, 2015, 185-189. old.

⁵³ K. Németh, 2000, 2. old.

⁵⁴ Dávid, 2015, 192. old.

⁵⁵ Dávid, 2015, 196., 200. old.

⁵⁶ K. Németh, 2015, 214. old.

⁵⁷ K. Németh, 2000, 3. old.

⁵⁸ Szakály, 1975, 286. old.

egy Somoly puszta azonos időben. A másik falu sajnos semmilyen más forrásból nem ismert, viszont eltérő nemzetiségűnek jelölték a két települést.⁵⁹

1715. táján már megemléstetik a Somolyi templomrom. Lakói a települést a XVII. századi háborúk alatt hagyhatták el, területét pedig Regöly alá vonták be. Ezen források szerint főleg rácok lakták.⁶⁰

Sajnos magát a templomot nem jegyzi középkori oklevél, védőszentje sem ismert. Olykor az egyházi épületeket a védőszent napjára keletelik, ez adhat némi támpontot, de más keletelési módok (földrajzi körülmények miatti tájolások) is szóba kerülhetnek, ezért ebből nem vonhatunk le semmi konkrétumot. Somoly, mint nem ritkán sok középkori templom, északkelet-délnyugat (75°-ban) tájolású. Maga az épület csak a 18. század elején kap említést. Az 1721-es regölyi egyházlátogatási jegyzőkönyv szól egy Regölyhöz tartozó Somos pusztán lévő templomromról. Szentélye majdnem teljesen eltűnt, az északi oldal egy embernyi, a déli oldal kétegy embernyi magasan áll, a torony kétharmad részben maradt meg.⁶¹

Az első, 1784-es katonai felmérésen Somoly ruderaként ismeretes (2. kép), és hasonlóképp tűnik fel Schnemann 1818-as térképén is, de a további katonai térképeken jelölését mellőzik. Moldoványi József és Bregovics Pál írnak a romról, ezek szerint 1800 körül még látszódtak a falai, Fényes Elek 1851-es feljegyzése alapján viszont már csak a tornya maradt meg.⁶²

2. kép. Somoly Rudera az 1784-es katonai térképen. Forrás: mapire.eu/hu

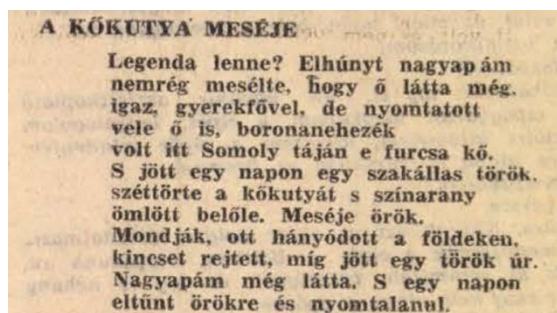
⁵⁹ K. Németh, 2000, 3. old.

⁶⁰ Gaál-Kőhegyi, 1977, 296. old.

⁶¹ K. Németh, 2000, 3. old.

⁶² K. Németh, 2000, 4. old.

A kutatástörténetben már leírt eseményeken kívül kevés adatunk van a XIX. század végi, és XX. század eleji történésekről a rom körül. Annyi bizonyos, hogy napjainkig a figyelem középpontjában van. Feltűnő elhelyezkedése miatt is sokan „beleszeretnek”, ezért kedvelt kirándulóhely. A fent említett példákából is látszik, hogy Regöly és Tamási környéke dúskál a régészeti lelőhelyekben. Ezek számával már csak a temérdek helyi legenda vetekszik. Nem kivétel ez alól Somoly területe sem. A sok (főként török-bolygatta) helyről hasonlóképp ismert „kőkecske”-legenda itt „kőkutya”-legenda formájában jelenik meg (3. kép), de emellett is számos mendemonda kering az olykor váromnak is nevezett toronymaradvány körül. Nem meglepő, hogy – nehéz megközelíthetősége ellenére is – sokan látogatják. Legtöbbször csak turistaként, vagy érdeklődő helyiként zarándokolnak ide ki, de akadnak olyanok is, akik ásót ragadva, valamilyen lelet reményében, „amatőr régészként” bolygatják fel a védetté nyilvánított romterületet. Érdekes jelenség, hogy mára már szokássá vált, hogy az emberek látogatásuk lenyomatát otthagyják a téglákba vésve. Tekinthejtük már-már történeti szempontból is megfigyelendőnek, hiszen olykor egész régre utaló feliratokkal is találkozhatunk. (4. kép)

3. kép. Hegedűs László: Regölyi krónika. részlet. Tolna megyei népijság, 1968/09

4. kép. Itt halt (hált?) 1836 Varga DC. Egy véset a régi téglában. Saját fotó

A Somolyi templomrom

A középkori Somogy templomából a felszínen tornyának csaknem teljes egésze, ennek két pillére, illetve a toronyhoz csatlakozó, a templomhajóhoz tartozó falak 7 méter magasságban maradtak meg. Jelentős részben középkori téglából áll, és bár észlelhetőek tönkremenetel jelei ezeken, szembetűnően jó állapotúnak mondható a köztük lévő kötőanyag, valamint – az egyes homlokzatokon, nagyobb területen megmaradt – vakolt felületek. Az állagmegóvás előtt se volt ez másként. Ennek ellenére ezek a munkálatok elengedhetetlenek és sürgősnek bizonyultak a 60-as évek elején, a templom egyik, északkeleti falrészete teljesen kihullott, a rom állapota veszélyesen haladt a teljes omlás felé. H. Nándori Klára ezen leírásait egy korabeli, Tamásiból származó, K. Németh András birtokában lévő képeslap és újságkép is igazolja.

Több helyütt figyelhetünk meg állagmegóvási munkákat, melyeket a felmérési dokumentációs rajzokon is rögzítettem, ezeket a későbbiek során taglalnám részletesen. Ugyancsak H. Nándori Klára által birtokomba jutottak a munkálatok után (feltételezhetően kis idővel) készült képek, melyeken jól elkülönül a friss hozzáépítések vonala, és a régi épületrészek.

Ami a felszín alatt van

Mivel a templom nagy része számunkra már láthatatlan, a régészeti feltárásokra kell támaszkodnunk.

A toronyhoz csatlakozó hajófalak még kis részben látszanak, ezeket leszámítva a hajó teljes egésze eltűnt a felszínről. Az ásatásokból azonban kiderült, hogy teljes hossza a csatlakozó látszó falrészeiktől a szentélyig 17 méter belső hosszúságú, és 5,25 méter szélességű, a szentély szűkebb, 4,75 méter széles. A nyolcszög három oldalával záródó, élein kívülről pillérekkel megtámasztva.⁶³

Szinte mindenhol 1 méter mély alapozást találtak, melyen a legjobban megmaradt részen még három téglasornyi felmenő falazás fekszik. Az alapfalak jól elkülönülnek a látszó falaktól, melyek 5-8 centiméterrel elcsúsznak, beugranak az alapozás síkjából. Egy részen viszont, a szentélyzáródás északi pillérei között a talaj teljesen bolygatatlannak bizonyult, itt fél méterrel mélyebb alapozás került elő. Ezek anyaga – akárcsak a felmenő falaké – mindenhol téglá, néhol kötőmelékkel vegyítve. (6. kép)⁶⁴

⁶³ K. Németh, 1999., 5. old.

⁶⁴ WMMM Rg. Ad. 611-2000.

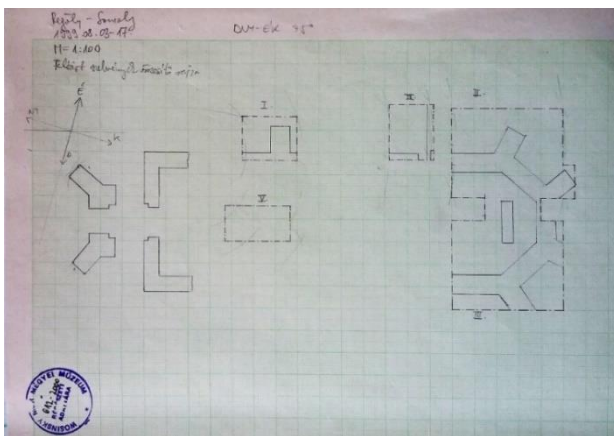
A szentély déli részénél érdekes felfedezést tett a régészeti ásatást végző csapat: egy nagy részben bolygatott falrészlet találtak. Még az épület fénykorában jelentős sérülés érthette ezt a szakaszt, mivel újralfalazásra utaló részleteket figyeltek meg: a törmelékes téglafal közepébe befalazva festett vakolattal ellátott téglaelemeket találtak. Ám ezek sajnos csak olyan kis részen maradtak meg, hogy semmiféle mintázatra nem következtethetünk, csupán a belső díszítés színvilága bukkan elő egy-egy kisebb darabon: lila, piros és sárga színezetű festékdarabok. (7. kép) Ugyanebből a szelvényből előkerült az oltár kötörmelékes alapozása. (8. kép)

Vizsgálták a különböző falszakaszokon lévő pillérek hosszúságát is. Tetőcserépmaradványokat nem találtak, csak egyet, az egyik alapozásba befalazva így feltételezhető, hogy az egykori templom fa tetőfedést kaphatott. (9. kép)⁶⁵

Az egyik szelvényben a falon megjelenő fekete csík miatt már feltételezték a padlószint magasságát,⁶⁶ viszont ennek megcáfolására egy falszakasz mellől is padlótéglák kerültek elő, négyszög, illetve ezek átlója menti elvágásából keletkezett háromszög alakban.⁶⁷

Üvegezés jelei is megmutakoztak: a helyszínen több, XV. századi technikával készült ablaküvegszem töredékeket találtak, melyek 10 cm-es átmérőjű üvegdarabok maradványai.

Birtokomba jutottak a régészeti kutatással kapcsolatba kerülő építészek által készített elméleti rekonstrukciós rajzok. Sok adat hiányában a környék legjellemzőbb analógiáit gyűjtötték össze, illetve feltételezésekre, és a templom falusi, gótikus jegyeket hordozó mivoltára hagyatkoznak. Az ásatások során egy sekrestyére utaló falkiugrásra bukkantak, a rajzon ez is feltűnik. (8., 9. kép). Több, szám szerint körülbelül 12 sírt tártak fel, ezekben is találtak törmelékes téglás falazást és padlótéglákkal való fedést, ezek a sírok valószínűleg a templom (részleges vagy teljes) pusztulása után keletkeztek.

5. kép. A templom alaprajza a kiásott faldarabokkal együtt, az egyes szelvények jelölése. Ásatási napló, 1999. augusztus, WMMM Rg. Ad. 611-2000.

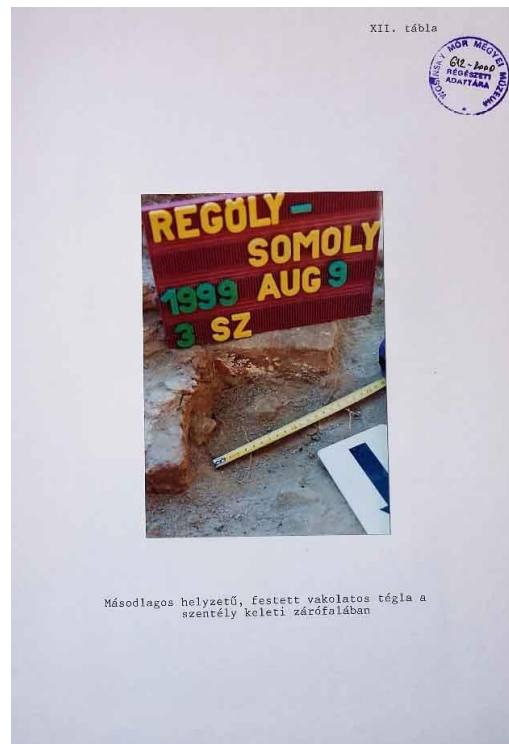
⁶⁵ WMMM Rg. Ad. 611-2000.

⁶⁶ WMMM Rg. Ad. 611-2000.

⁶⁷ K. Németh, 2000., 5. old.

6. kép. A feltárt alapozás, és felmenő fal, északi hajófal

7. kép. Festett vakolatdarabok

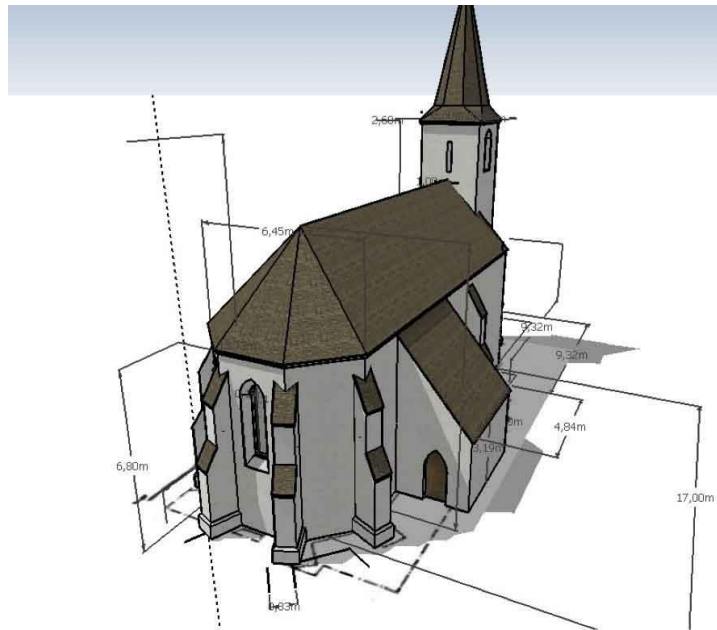

8. kép. A szentélyfal déli pillére, és a törmelékes oltáralapozás

9. kép. Befalazott cserépdarab és a kiásott II. szelvény

Részletek az ásátás fotódokumentációjából. WMMM. Rég. Ad. 611-2000.

10. kép. Gulyás Róbert Google Sketchup-ból kifotózott rekonstrukciós modellje

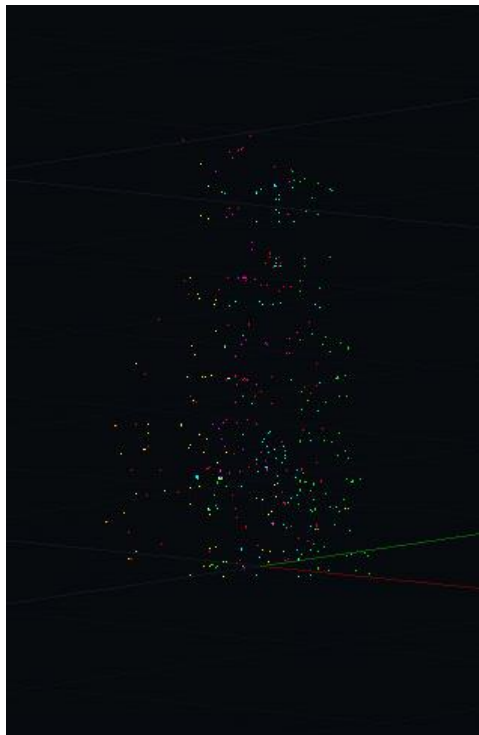

11. kép. Rác Miklós rekonstrukciós rajza a meglévő részek jelölésével

A megmaradt pusztatorony

Saját megfigyeléseimet a régészeti ásatás eredményeinek tudatában végeztem, a rom részletes elemzését igyekeztem folytatni a felszínen megmaradt részek kutatásával.

Többszöri nyári helyszíni munkáim után szeptember első hetében (2017. 09. 09.) kerestük fel Fehér Krisztinával a romot. Leica lézeres mérőállomás segítségével mértünk be 399 pontot sikeresen a falfelszínen. Ezekből pontfelhő készült (12. kép), melynek síkvetületeire kifeszített képek segítségével tudtam pontos geometriájában megrajzolni az egyes homlokzatokat, alaprajzot és metszeteket. Elemzéseimet ezeken, manuáléimon (*Rajzmelléklet*), és fényképdokumentációkon egyaránt rögzítettem.

12. kép. A romról készült pontfelhő Autocad programban megjelenítve.

A falazat és anyagai

Bár a XX. századi hozzáépítés szabályosan követi a hagyományos gótikus, futó és kötő sorok váltakozásából következő mintát, ez a következetesség azonban nem figyelhető meg így az eredeti középkori falfelületen, valószínűleg a téglák jelentős méretbéli különbségeiből adódóan. A legtöbb sorra a futó és kötő téglák váltakozása jellemző, de nem ritka a csak kötő vagy csak futó falazásból álló. Néhol egymás alatt egyforma metodikában épülő (futó-futó vagy kötő-kötő) sort figyeltem meg, de nem ritka a téglakötés hiánya, a fugák egybeesése sem. Ugyancsak a sorolással kapcsolatos szembetűnő szabálytalanság a téglasorok falfelületek közepén való kettéválása. (13. kép)

13. kép. Téglasorok egyenetlensége, szétválása. Saját fénykép és rajz

Az állagmegóvás során beépített téglák szabványos kisméretűek, és bár úgy tűnhet, hogy mellettük sorolódó őseik is e szabványt követik, ez korántsem teljesen igaz. Legtöbbjük eltér ezen méretektől. Akadnak sokkal hosszabb, vastagabb és vékonyabb elemek is. Néhány számadat erre vonatkozóan: hosszukat és vastagságukat lemérve a szabványos kisméretű téglaméreteitől (25×6,5) eltérőek például a 23×7, 28×6, 30×7 és 27×7 centiméteres méretek. K. Németh András valószínűsíti, hogy néhol előkerülhetnek egészen vékony, római korból származók is, mivel a Somoly-patak túlsó partján egy, mára már teljesen elszántott római villa maradványaira bukkantak.⁶⁸

⁶⁸ K. Németh, 2000., 4. old.

Az építőanyagok tüzetesebb vizsgálásakor érdekes megfigyelésekre juthatunk. A leginkább a nyugati és a déli homlokzatot nagy felületben takaró vakolat igen finom kvarchomok összetétele igényes munkára utal. Egyszerre két rétegben került a falra, és száradt meg. Meszet tartalmazhat, erre utalnak a fehér mészkiválások a felületen, és a vakolatrétegek között, főként a repedések vonalában. (13. kép)

14. kép. Vakolat, és a rajtuk és alattuk is megtalálható meszes réteg. Saját fényképek

Középkori habarcsból két félélt lehet megkülönböztetni. Az keleti oldalon jóval tömörebb, réteges, szinte rózsaszín színezetű anyaggal találkozunk, míg a torony többi részén ennél jóval porózusabb, de nagy szilárdságú, fehér habarcs van jelen. Nagyobb mészszerkezetű is megfigyelhetők benne. Az állagmegóvás habarcsolása cement alapú kötőanyaggal történt. Ez is igényesen előállított, kivételesen finom szerkezetű, de érdekessége, hogy néhol találhatunk benne mészdarabokat.

15. kép. Középkori habarcsok. Saját fényképek.

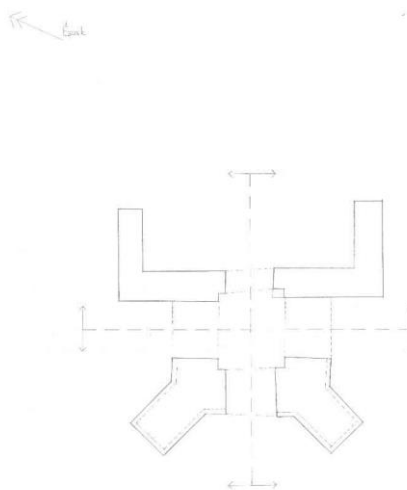
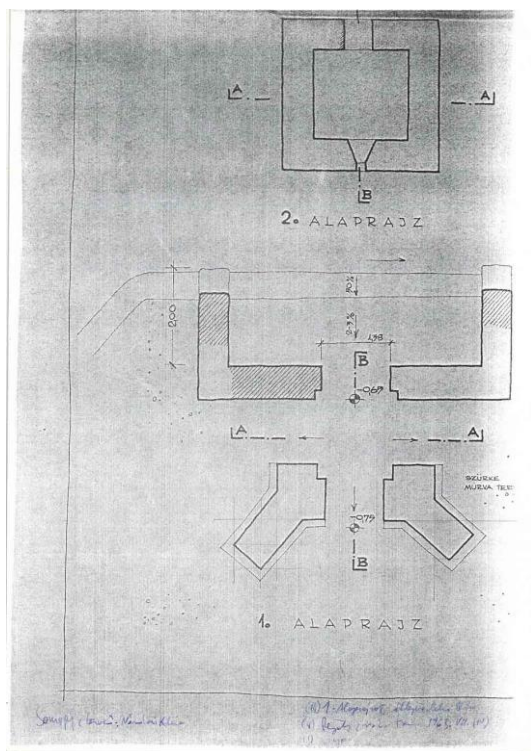
A középkori téglákat tekintve elmondhatjuk, hogy igen kezdetleges technikával égethették őket ki, sok eltérő színű, egyenetlenül kiégetett, olykor túlégetett téglákkal is találkozhatunk. (16. kép) Elmondható tehát, hogy a kevésbé igényesen elkészített téglák mellett a középkori romon nagy szakértelemmel kikevert habarcs- és vakolatrétegeket. Ezt bizonyítja a rom pusztulásának folyamata is: néhol a téglák már kifagytak, viszont a habarcs teljes egészében megmaradt, így a fal felülete lyukacsos.

16. kép. Túlégetett téglák a keleti homlokzaton és a belső nyugati falban

Körkép a rom körül

Sok apróbb, vagy feltűnőbb, de igen beszédes, a templom múltjára utaló, mai állapotához vezető pusztulására, és további romlásából adódó jövőjére mutató jeleket találhatunk a rom falszövetében. Ezek elemzését egy részletes, összefüggéseiben is láttatni vágyó körbetekintésben igyekszem taglalni.

17. kép. A megmaradt torony alaprajza. H. Nándori Klára rajza (bal oldal) saját rajz (jobb oldal)

Érdeemes szemügyre venni a torony nyílásait. Különböző formájúak, funkciójúak, vagy éppen eltérő korúak, nem találni belőlük két egyformát.

A főútról letérve nyugati homlokzathoz érkezünk. Az itt lévő bejárat a toronyaljba érdekes jelenség. A keskeny, 1,15 méter széles nyílás lekerekített háromszög alakú boltozást kapott. (18. kép)

18. kép. A nyugati bejárat. Saját fénykép

Fölötte találunk egy lőrészhez hasonló keskeny, hosszúkás ablakot, mely a toronybelső felé rézsűvel tágul (erről részletesebben a belső résznél értekezek). Az ezt kiépítő téglák a középkori periódusból származnak, így nincs kétség, hogy eredeti állapotában jelenik meg a falsíkon. (19. kép) Fölötte egy rézsűvel kifelé nyitó ablaknyílás felét látjuk, a teteje sajnos már leomlott. Az épület ugyanilyen magasságig maradt meg minden oldalán, a keletit kivéve. A rézsű belső szakasza egy vékony keretrészen kiegyenesedik. Bár így jól látszik az ablak belső körvonala is,

üvegezésre utaló vápát nem találtam. Ez nem jelenti teljes bizonyossággal üveg hiányát, hiszen a téglák korából és pusztulásából adódóan ilyen finom elemek elkophattak. (20. kép)

A falat nagy részben korabeli vakolat borítja, és a középkori téglák is megmaradtak a legtöbb helyen, csak itt-ott fellelhető egy-két pótlás, főként a rom tetején. Itt találunk szinte teljesen

19. kép. Lőrészerű ablak közepén.
Saját fénykép

20. kép. Felső nyílásmaradvány. Saját fénykép

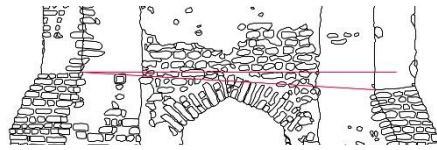
kifagyott elemeket is, érdekessége az, hogy a habarcs viszont eredeti síkjában megmaradt, így különleges, lyukacsos falfelület tárul elénk. H. Nándori Klára elbeszélései, és az anyagvizsgálatok szerint ez kitűnő minőségű, kivételesen igényes összetételű kötőanyagra utal.

Ezen a homlokzaton jelenik meg a két, teljesen épen megmaradt, gótikus támpillér. Három szintben csökken felfelé a magassága, az egyes szakaszai rézsűkkel fedettek. Ezeken néhol látszik még a vakolat és a habarcs, mely úgy tölti ki a téglák közti réseket, hogy azokat síkba hozza. Ez azt jelenti, hogy a rekonstrukciós rajzok feltételezésével ellentétben – miszerint a pillérek teteje is zsindeyes fedésű volt - ezen részek is vakolt réteget kaptak. (21. kép)

21. kép. A rézsűk vakolása. K. Németh András fényképei

A felsőbe a torony éle középen metsz bele. A homlokzat, és a pillér síkja körülbelül 132 fokos szöveget zár be egymással. A két támpillér nem egyforma méretekkel rendelkeznek, és ugyancsak magasságuk is eltérő, ez rézsúvonaluk eltérő magasságából látszik. (22. kép)

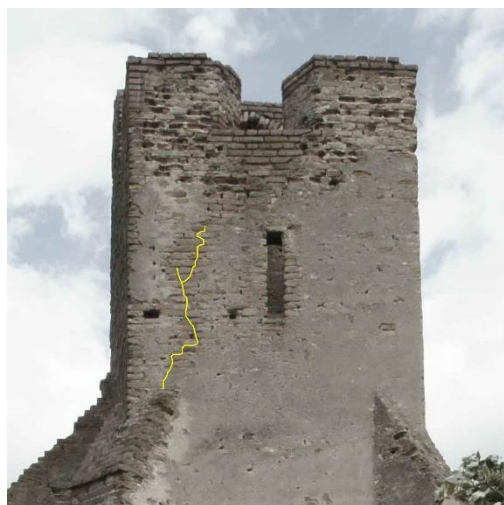
22. kép. A pillérek nem egyforma magasak. Saját CAD-rajz

A pillérek alsó része rézsúvvel kiszélesedik, mely kiugrás végigvonul a homlokzati falsíkon is, a nyílás bevágásánál véget ér, hasonlóképpen az északi és a déli homlokzaton is. (23. kép)

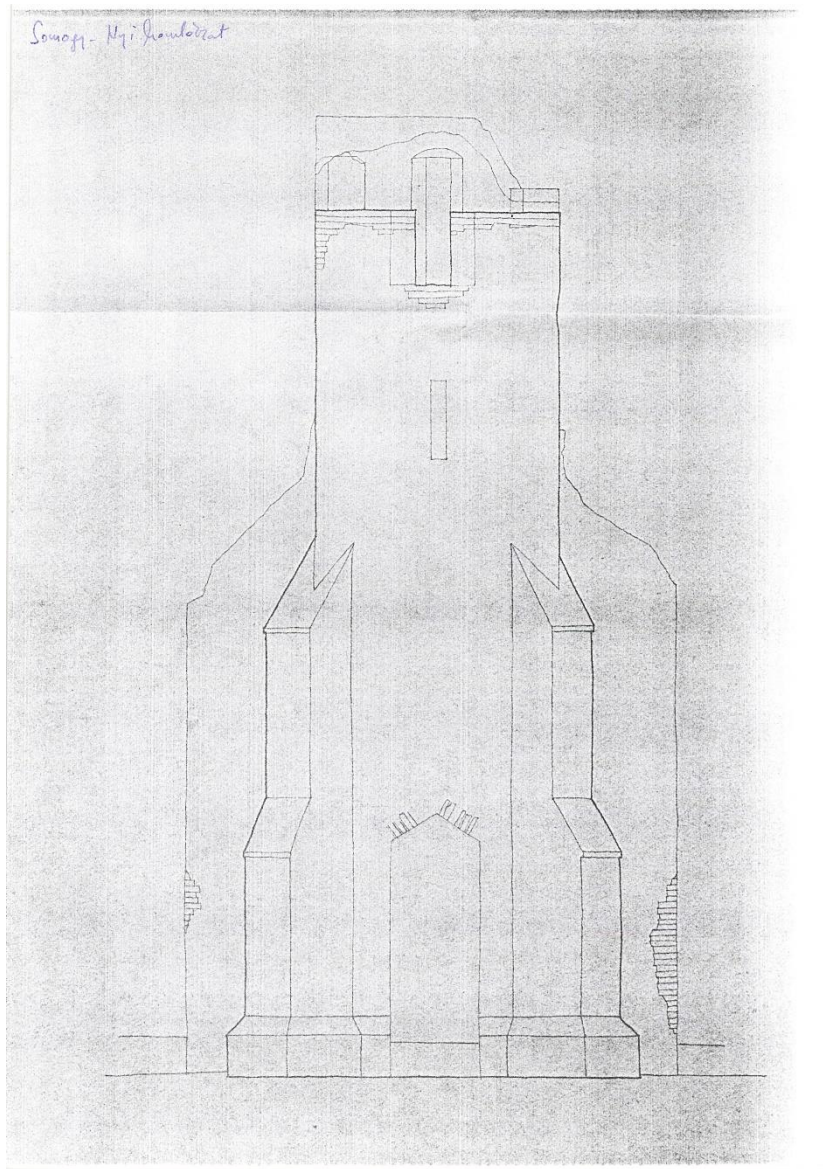

23. kép. Az alsó rézsús kiugrás körbefut. Saját fényképek

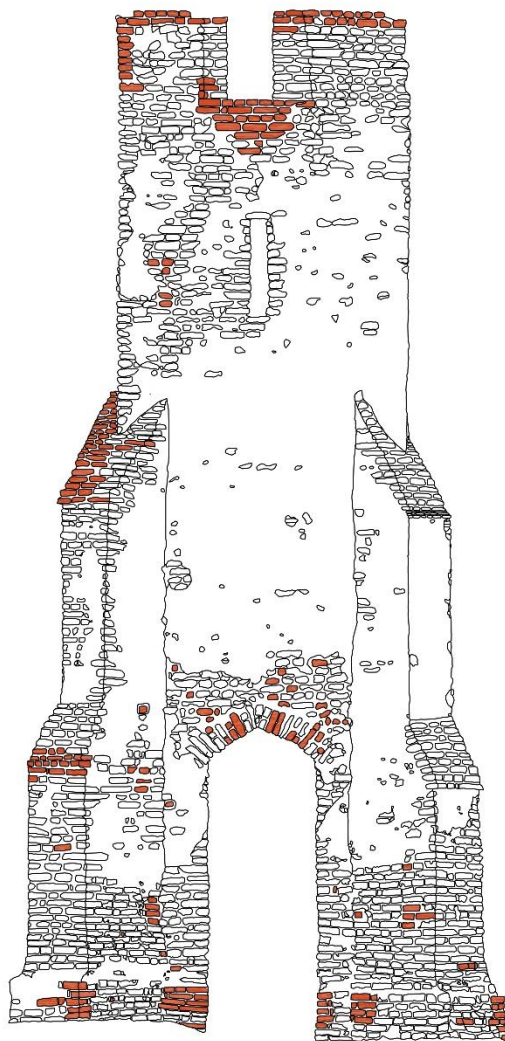
Fellelhetők még repedések is a torony egészén, mind vízszintes, mind függőleges irányban. Ezek közül a legtöbbjüket az állagmegóvás alkalmával kiegészítették, cementhabarccsal, és néhol téglákkal rögzítették. Ilyen függőleges repedés található mind a négy homlokzati oldalon. Ezek sokat elárulhatnak a falak utólagos mozgásáról és ez által a pusztulás mibenlétéről. A nyugati oldalon repedést az alsó, lőrészerű ablaktól északra lévő falfelületen találtam. Ez nagyjából 2 méter hosszú, körülbelül az ablak tetejétől kicsivel a pillér rézsújének kezdő téglájáig terjed. Az állagmegóvás során cementhabarccsal és téglatörésekkel töltötték ki, megakadályozva ezzel továbbterjedését. (24. kép)

24. kép. Repedés az ablak mellett a pillérig. Saját fénykép és rajz

25. kép. A nyugati homlokzat állagmegóvási terve. H. Nándori Klára rajza.
K. Németh András gyűjteményéből

26. kép. Nyugati homlokzat az állagmegóvásokkal jelölve. Saját CAD-rajz.

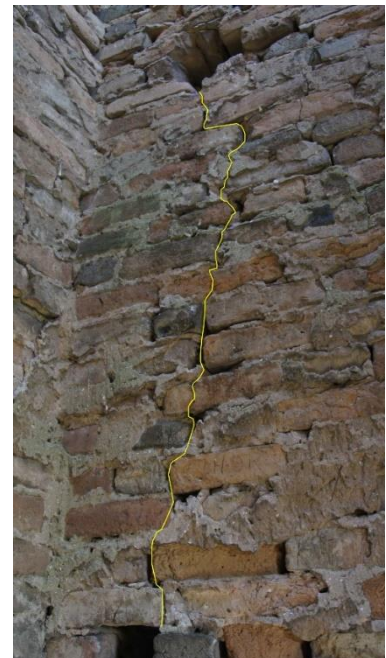

27. kép. 1960-as évek. H. Nándori Klára fényképe

28. kép. Mai állapot. Saját fénykép

A nyugati oldaléhoz hasonló törés mutatkozik meg ugyanazon pillér másik oldalán. Körülbelül ugyanabban a magasságból ered, de jóval lejjebb, szinte a pillér közepének magasságáig terjed az északi homlokzat jobb oldalán. Itt ugyancsak 60-as évekbeli kitöltéssel és két újfajta téglával van lezárva. A két vonal hasonló távolságra helyezkedik el a torony északnyugati sarkától, itt megfigyelhetők kisebb, méretükből adódóan állványlyuknak nem tekinthető rések, valószínűleg a fagyás következtében hullhatott ki belőlük egy-egy tégl. Ezen falrész felső felén is, ugyanitt megfigyelhető egy határozott törésvonal. Feltételezhető tehát, hogy ez a falsarok az évszázadok során kissé elmozdulhatott. Az elmozdulás irány a repedés terjedési irányából megállapítható: ez az épületrész valószínűleg kifelé dől, mivel a repedés felfele, a falsaroktól eltartva terjed. (29. kép)

29. kép. A repedés a külső és a belső oldalon. Saját fénykép és rajz

Ezen az oldalon vakolat, és nagyobb hibák hiányában összefüggően látszik a középkori falazás. A viszonylag homogén régi falazatnak köszönhetően néhány állványlyuk is feltűnik, bár minden bizonnyal ennél sűrűbb állványozást alkalmaztak. A torony alsó fele már bolygatottabb.

Az említett területen már találkozunk néhol XX. századi téglával. A bejárat hagyományos csúcsíves, az állagmegóvás során a déli homlokzat mintájára falazták újra, ívének csaknem teljes egészét. Itt, az alsóbb szakaszon már megjelenik foltokban a vakolat is. Felülete, és színe is eltér a nyugati homlokzaton találhatóától, esetleg a tájolás, és a pusztulás mértékének okán.

(30. kép)

30. kép. Északi falrész az újrafalazott csúcsívvel. Saját fénykép

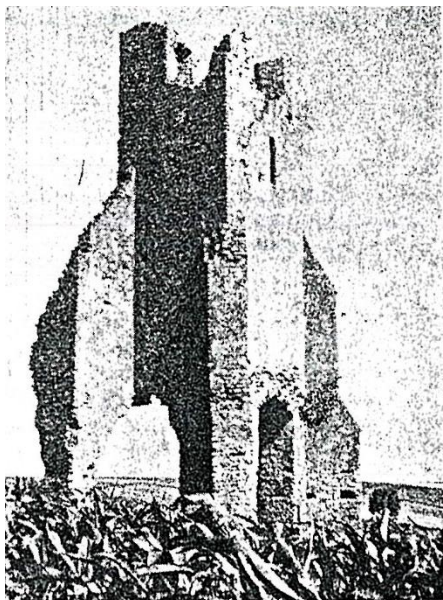
Ezen a homlokzaton látszódik a hosszház északi falának kezdeménye, és befutása a toronytestbe. Ez 8 méter magasságban ér véget. Körülbelül a feléig megtoldották a restaurációs munkálatok során, jobb megtámasztást is adva ezzel, amellet, hogy lezárták a hulló téglasorokat is. Itt nagy részen szabályos falazás figyelhető meg a középkori felületen is: futó és kötő sorok váltakoznak egymás után. A szakasz nyugatra néző homlokzatán is határozott vonalban elkülönül az állagmegóvás a korabeli résztől, ugyanabban a magasságban, ahogyan az új kipótlás a toronybelsőben és a keleti homlokzaton is folytatódik. (31., 32. kép)

31. kép. Jól elkülönül a két falazás. Saját fénykép

32. kép. Újrafalazott belső rész. Saját fénykép

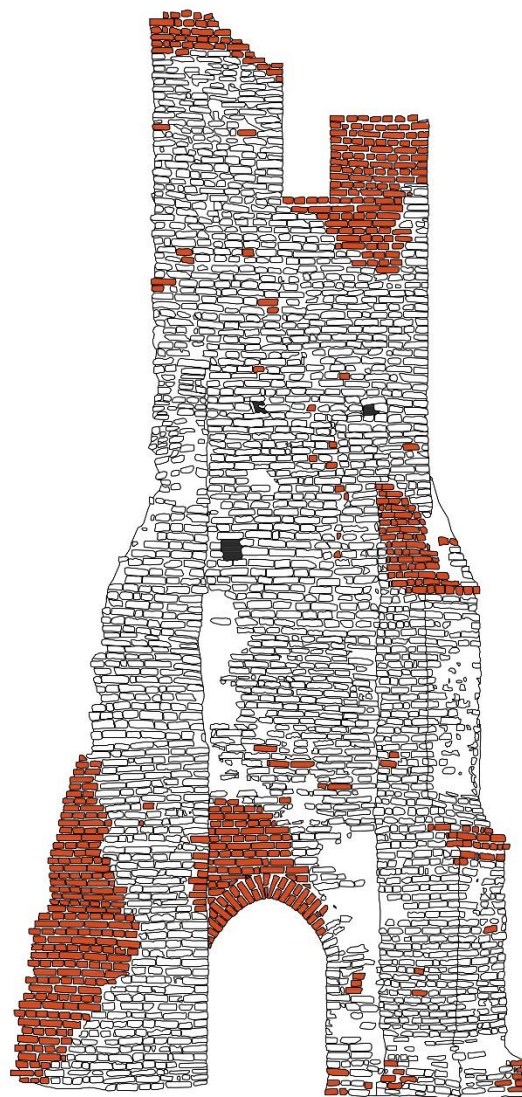
33. kép. Az északi és a nyugati homlokzat az 1960-as években, az állagmegóvás előtt. Újságkép, Műemlékvédelem, 1963/4, K. Németh András gyűjteménye

34. kép. Az északi és a nyugati homlokzat az 1960-as években, az állagmegóvás után. H. Nándori Klára fényképe

35. kép. Az északi és a nyugati homlokzat napjainkban. Saját fénykép

36. kép. Északi homlokzat az állagmegóvásokkal jelölve. Saját CAD-rajz.

A keleti homlokzaton nagy számban találkozhatunk repedésekkel. A legszembetűnőbb a homlokzat déli felén található. Közvetlenül a második állványlyuksor alatt kezdődik, körülbelül csak egy téglahossznyival a fal sarkától beljebb. Itt indul a hajófal, bár fent alig maradtak ép téglák rajta. A repedés ezen egy 1,1 méteres szakaszon igen széles, de azután is viszonylag jól kivehető hajszálrepedésben fut csaknem az alsó látszó állványlyukakig. Közvetlenül ezen vonal alatt indul (vagy folytatódik?) egy másik is, mely a bejárat mellett, egy téglacsoportban végződik. Ezek is az állagmegóvás során falazott új téglák. Ennek a foltnak méretére és pozíciójára utalóan, illetve egy regölyi elmondásából következtethető, hogy régen ez akár egy szenteltvíztartó helye is lehetett.⁶⁹ Mindez csak feltételezés, az objektum léte utaló jeleket nem találtak, a befalazás bármilyen jellegű pusztulásból adódhatott.

Magasabbról, a felső lőrészerű nyílás aljától indul meg egy másik repedés, és tart az alatta lévő ablak válláig, itt is új téglákkal megállítva és rögzítve. Nagyobb hézag még ennek az ablaknak az alsó vonalától induló, a torony sarka mentén, a hajófalon végig futó repedés is, mely egy vékony vonalban lefut az állványlyukig. (37. kép)

37. kép. Nyugati oldali repedések. Saját fotó és rajz

⁶⁹ K. Németh, 2000., 5. old.

Az említett repedések jól kivehetőek a 60-as évek elejéről származó képeslapon is, mely ugyanezt a homlokzati nézetet ábrázolja. Ez, és a jelen állapot – illetve a hozzáépítési munkálatok utáni állapot – összevetésével megállapíthatjuk a beavatkozások okát és mibenlétét.

A képen látszik, hogy akkoriban a teljes bejárat, és a jobb oldali nyugati falszakasz alul hiányzik, itt csak egy vékony „láb”, a hosszház északi falának kezdeményén áll a templom. A törésvonalak is itt még kitöltetlen állapotban láthatóak. (38. kép)

Ezen a falszakaszon végezték a legtöbb helyreállítási munkát: a templomhajó falának nyugati végződéseit teljes magasságban kipótolták, lezárva ezzel a pusztuló szakaszt. A bejáratot újra kiépítették, feltételezve a nyílás egykori kinézetét. Ezen szakasz éppen az eredetire utaló jelek hiányában feltételezett megépítése ellentmondások felvetésére ad okot: található ugyanis a két falkezdeményen egymással szemben egy-egy igen nagyméretű gerendalyuk. Ha megvizsgáljuk az ezeket összekötő vonalat, láthatjuk, hogy „átfedí” az újonnan kiépített nyílás ívét.

38. kép. A keleti homlokzat egy 1960-as évekbeli képeslapon. K. Németh Andrásról

39. kép. 1960-as évekbeli, állagmegóvás utáni állapot. H. Nándori Klára fényképei

40. kép. Jelenlegi állapot. Saját fényképek

41. kép. Gerendalyuk az északi hajófalban. Saját fénykép

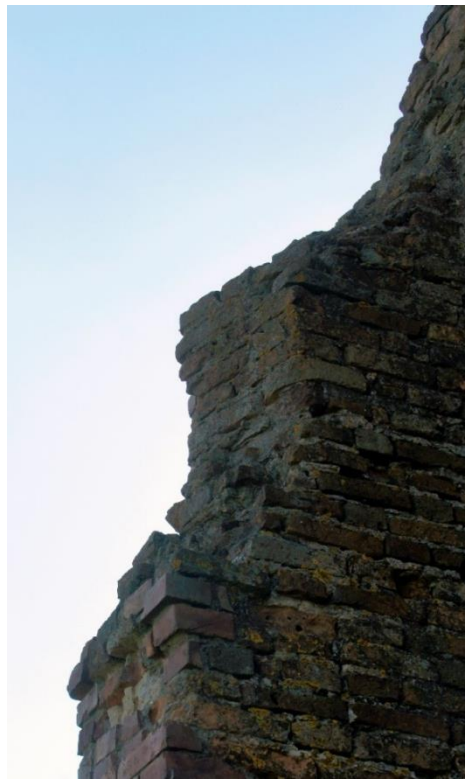

42. kép. A lyukak vonala metszi a nyílás záradékát. Saját fénykép és rajz

Ezen lyukak méretükből is valószínűsíthetően nagyobb gerendát tartalmazhattak, mint az állványlyukak. Feltételezhetően valamilyen karzatot tarthattak, melyről be lehetett jutni a torony felsőbb szintjeire.⁷⁰ A toronybelső szűkösségéből, valamint azon feltételezésből, miszerint a toronyalj nyílásai – a hosszház alsó bejáratát kivéve – nem rendelkeztek nyílászáróval, következik, hogy a zárt templomhajóból lehetett feljutni az így védettebbé is váló toronyba. A karzaton lévő bejárat ebből adódóan a homlokzaton látszó első szinti, az első gerendalyuksor vonalában lévő nyílás lehetett, mely szinte teljesen újjá lett építve az állagmegóvás során. Hasonló magasságban, a hosszház déli oldalának falkezdeményén 7-8 sor téglánál a többihez képest eltérő irányú, de síkban történő falazása. K. Németh András a romnál való közös látogatásunk során fedezte fel ezt az anomáliát. A falrészben vakolat jeleivel is találkoztunk, ez azt engedi feltételezni, hogy a templom egyik ablakának oldalsó részsűjére bukkantunk. (43. kép) Ezen sík aljánál látható még egy kis részen a lekerekített habarcsréteg, ami jelezheti az ablak alsó vonalát. Ez egy feltételezett alsó „padlóvonaltól” 4,7 méter magasságban van, míg az említett nagyméretű gerendalyukakhoz képest 112 centiméterre van, mely megfeleltethető egy parapetmagasságnak. Így alátámaszthatjuk, hogy ezen lyukak valóban egy kiépített karzatot tarthattak, melyről – a torony bejáratán kívül - elérhető magasságban van az ablak párkányvonala is. Sajnos feljebb vállmagasságra utaló jeleket nem találtunk, a szemben lévő fal pedig kisebb részben maradt meg épen, így ott nem figyelhettünk

⁷⁰ K. Németh, 2000., 5. old.

meg hasonló jelenséget. A gerendalyukak vonalának, és a bejárat záradéknak összemetsződésének kérdésére megoldás lehet a karzat konzolos mivolta. Ha a lyukak csak a konzolszintet tartották, az eredeti szint feljebb kerül, így könnyebben elérhető a feltételezett bejárat a toronybelsőbe.

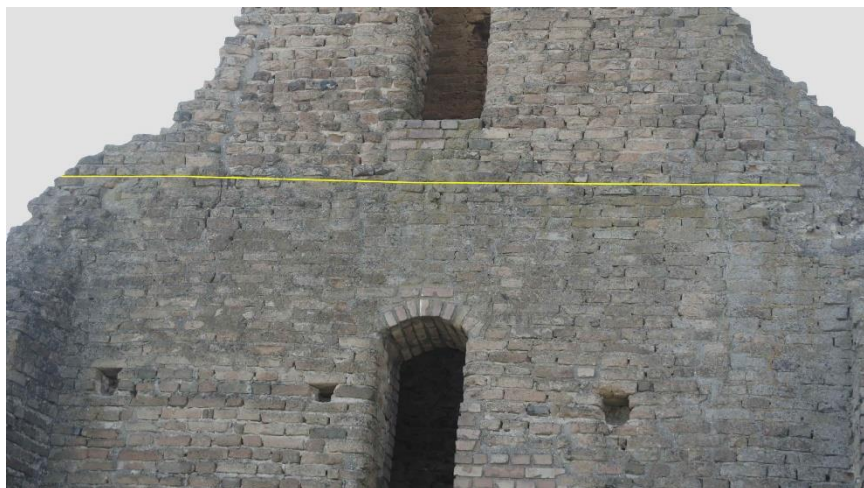
43. kép. Vakolt, sík ablakmaradvány a déli falkezdeményen. Saját fénykép és rajz

Ugyanakkor a falkezdemények közelebbről való megfigyelése során íves habarcskenéssel találkozhatunk a régi téglákon. Ez az állagmegóvási munkálatok egy újabb nyoma. Konzerválták e részeket, megóvva az omladozó falsarkokat a további pusztulástól. (44. kép)

44. kép. Íves habarcsolás a falsarkokon.
Saját fénykép

Ugyanezen a homlokzaton kereshetjük a választ a hosszház fedésének kérdésére is. Boltozásra utaló jelekkel sehol sem találkozunk. Az ásatási jelentés szerint valószínűsíthető a síkmennyezetes megoldás, ugyanakkor nem elvetendő a látszó fedélszerkezetes lefedés feltételezése sem. E kérdések vizsgálatánál segítségünkre lehet a régi téglafal jelenlegi állapota. Körülbelül abban a magasságban, ahol a templomhajó oromfalai csatlakoznak a toronyhoz, néhol a többi szakasztól jóval zavarosabban vehetőek csak ki a téglák körvonalai. Bár ez utalhat csupán ezen rész elmohosodására, ugyanakkor néhol vakolatfoltokkal is találkozhatunk. Szembetűnő még ebben a vonalban egy falsíkváltás is, kicsivel a középső nyílás alatt, mely a homlokzat teljes szélességében végigfut.

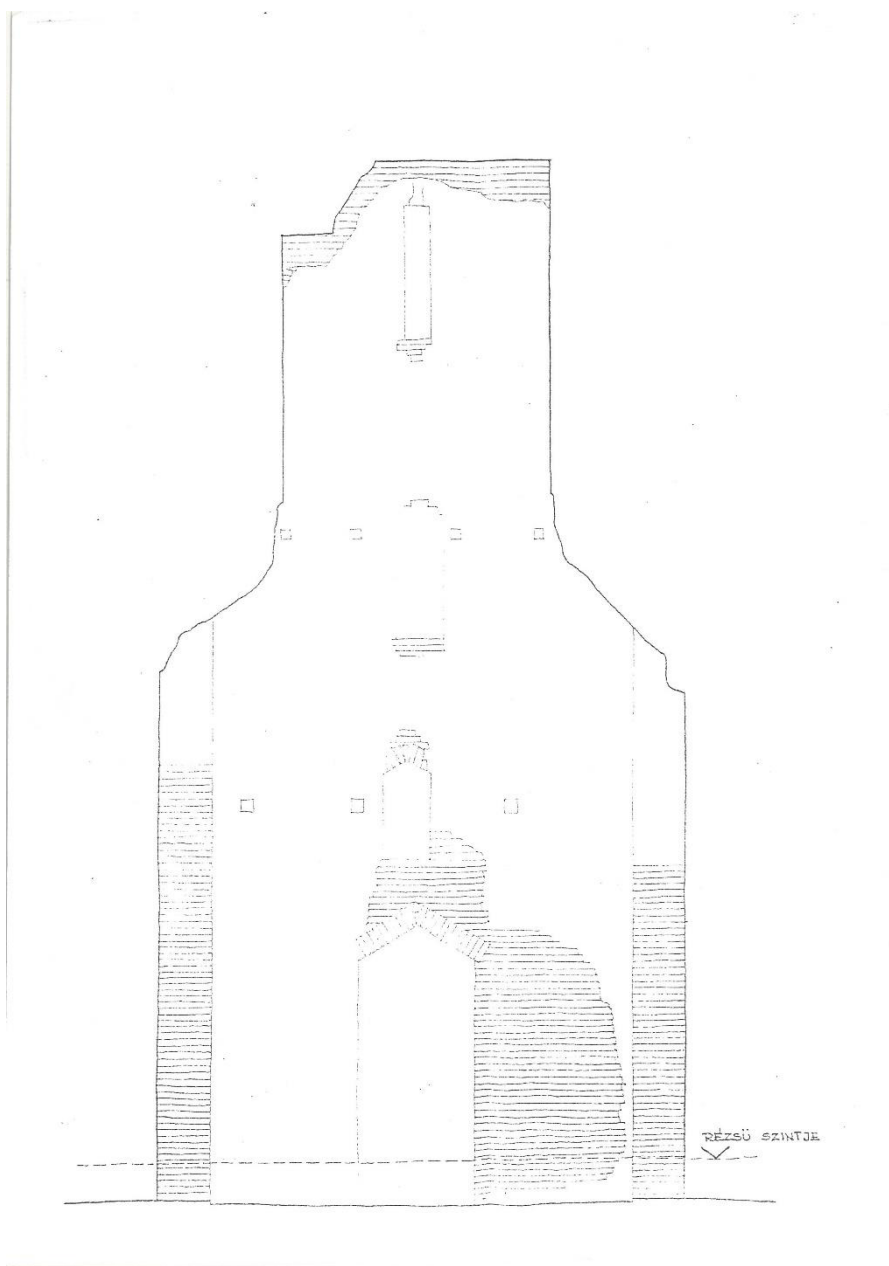

45. kép. A síkváltás vonala. Saját fénykép és rajz

A feltételezett karzatszinthez tartozó toronybejárat feletti nyílás két oldalsó falának közepén jól kivehető egy igen mély, egyenes bevágás. Gondolhatnánk először üvegezés nyomára, viszont ez a nyílás pozíciójából kifolyólag nem megalapozott. A valószínűsített síkmennyezet vonala fölött helyezkedik el, így nagy eséllyel mondhatjuk, hogy inkább egy kisebb ajtónyílásra találtunk, és a vápa magát az ajtószervezetet foglalhatta magába. Ezen keresztül lehetett bejutni a padlásszintre, a fedélszerkezetbe.

46. kép. A feltételezett tetőtérbe vezető ajtónyílás helye. Saját fénykép

47. kép. A keleti homlokzat állagmegóvási terve. H. Nándori Klára rajza.
K. Németh András gyűjteményéből

48. kép. Keleti homlokzat az állagmegóvásokkal jelölve. Saját CAD-rajz.

A déli homlokzaton is összefüggően fennmaradt a vakolat, a nyugatihoz hasonló sárgás színben. Itt a többi oldaltól eltérő, vízszintes irányú repedéseket figyelhetünk meg. Ezek a a toronytest teljes szélességében végig vonulnak egymás alatt, körülbelül 1,6 m távolságban. Nemcsak vonaluk mentén, de a vakolat felület teljes egészén láthatóak elszíneződő vonalak, egymástól körülbelül egyenlő távolságra. (49. kép) K. Németh Andrással közösen tüzetesebben megvizsgáltuk a jelenséget. A nyugati homlokzaton is találunk ilyet, itt van még hasonló összefüggő vakolt felület, de észrevehetjük a hosszáfalnak nyugati oldalán is. Ezen sávok mentén feltűnik egy enyhe síkváltás is a vakolatban. (50. kép) Valószínűleg a tornyot egy szinten beállványozva vakolhatták körbe, majd egy másik szintet emeltek, így alakult ki a különböző állványzatról bevont falrészek között vastagságkülönbség.

49. kép. A repedés látszik a déli és a nyugati homlokzaton is. Saját fénykép és rajz

50. kép. Síkbeli különbségek az egyes vakolatrétegek között. Saját fénykép

Különösen szépen fennmaradt ezen az oldalon az eredeti csúcsíves bejárat. Ez, és vele szembenálló XX. századi mása jóval alacsonyabb nyílások, mint a kelet-nyugati tengelyen elhelyezkedőek. Feltehető ebből, és eltérő geometriájukból, hogy egy bizonyos hierarchia valósul meg az egyes oldali bejáratok kapcsán. (51. kép)

51. kép. Eredeti csúcsíves bejárat nyílás a déli homlokzaton. Saját fénykép

Akárcsak a nyugati homlokzaton, a rom tetején itt is kifelé bővülő, belső élén egyenes rézsűs ablakkal találkozunk. Alsó téglái a vakolatig újrafalazottak. Ezen kívül megerősítették az ugyancsak „darázs-fészekre” hasonlító, lyukacsos (a téglák kifagytak, a habarcs megmaradt) pusztulási mintát elszennvedett felső részt is. (52. kép) Ráfalaztak a hosszhoz déli oldali falkezdeményére is, végződését lezárva, sarkát az alsó szakaszon kipótólva. Ezen a részen is nagy felületen megmaradt a vakolat. A falszakasz körülbelül 7 méter magasságban érkezik a toronytest síkjába.

*52. kép. Rézsűs ablak a déli homlokzat felső szintjén.
Saját fénykép*

53. kép. Déli homlokzat az állagmegóvásokkal jelölve. Saját CAD-rajz.

*54. kép. 1960-as évekbeli, állagmegóvás utáni állapot.
H. Nándori Klára fényképe*

55. kép. Jelenlegi állapot. Saját kép

A torony belső részén is találkozunk a keleti homlokzat kitöltő újrafalazásával. Az itt található kapuzat és az északi csúcsíves bejárat, valamint az ezek között lévő falsarok teljesen új. Összevethető a vele szemben elhelyezkedő délkeleti falsarokkal, mely ennek a középkori megfelelője. Jelentős eltéréseket észlelhetünk. A keleti kapu nyugati fala vékonyabb, egy beugrást figyelhetünk meg rajta. Ilyen beugrás ugyanakkor nincs a másik oldalon, az állagmegóvásnál, nem rekonstruálták, az egész oldalsó fal sík. Hasonlóképpen különbözik egymástól a templomhajóba vezető bejárat kapu és a csúcsív közötti falsarok. Az új falazással ellentétben, a régi, dél-keleti oldalon a már említett beugrásból néhány téglatöredék alkotta kezdemény indul meg, kicsivel a csúcsív vállvonala alatt. Ez a sarokban az ív felett is kitöltést eredményez, találhatunk a fal síkjától eltérő síkban lévő falazást. Ugyanez a jelenség megjelenik az ív másik oldalán. Itt a téglák jól látható módon a soroktól is eltérnek, mintha halszálkás falazási módot követnének. Ugyancsak látszik ez a harmadik, észak-nyugati sarkon is. Tehát mindegyik sarokban feltűnik ez a szokatlan „kitöltés”, az újrafalazott rész kivételével. Ez, és a bejárat nyílások eltérő magassága arra enged következtetni, hogy a templombelső alsó szintje boltozott lehetett.

56. kép. Északkeleti sarok. Saját fénykép

57. kép. Délkeleti sarok. Saját fénykép

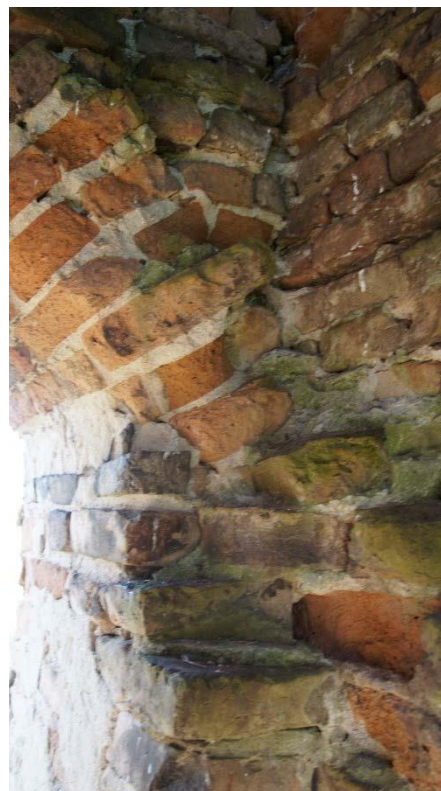

58. kép. Délnyugati sarok. Saját fénykép

59. kép. Északnyugati sarok. Saját fénykép

Több helyen figyelhetők meg falsíkváltások, így képet kapunk a torony több szintjének magasságáról is. A nyugati oldalon például a falsíkváltás fölött az állványlyukak is megvannak. Ettől a vonaltól a kívülről lőrészerű, befelé nyíló rézsűs ablak parapetnek is megfelelő magasságban van. A falsíkváltás folytatódik körben, a toronytestben, a többi falrészben (kivéve a hozzáépítéseket) is észrevehető. Mindezen elemek összességéből élénk tárulnak az egykori fedett, zárt, vakolt szintek a torony belsejében. Gerendalyukakkal találkozhatunk ezen említett ablak fölött, a csupán félig megmaradt nyílás alatt is. Ez a lyuksor fellelhető a többi oldalon is, így összesen három szintet állapíthatunk meg. Az ehhez hasonló templomtornyok több szerep betöltésére is alkalmasak voltak. Nemcsak a harang lakott bennük, de védettségükből, és tartós építőanyagaiból kifolyólag sokszor irattárként, vagy akár kincstárként is üzemeltek az egyház, és a környékbeli kegyurak, gazdagabb községbeliek számára. Így nyernek indoklást igényes kiépítettségükről a belső szintek.

60. kép. Belső falsíkváltások. Saját fénykép

Érdekes, hogy több állványlukban is fellelhetünk fa maradványokat, melyek nagy valószínűséggel középkori darabok. A lőrésszerű, belülről rézsús ablak szemöldökvonalaiban találkozhatunk feltehetőleg korabeli fagerendával is. Ez áthidalógerenda szerepét tölti be. Az ablak is a téglák állapotából ítélve eredetinek tűnik, se kívül, se belül nem találkozunk XX. századi ráépítéssel. (61. kép)

*61. kép. Korabeli áthidalógerenda a nyugati oldalon.
Saját fénykép*

Ezzel ellentétben a legfelső ablakmaradvány ráfalazása belül is feltűnik. Hasonló nyílást még a déli homlokzaton találhatunk, ugyanakkor érdekes, hogy az északi oldalon, ugyanezen magasságban egy nagyobb, de kifelé egyenes, befelé lejtő rézsús ablaktöredéket fedezhetünk fel.

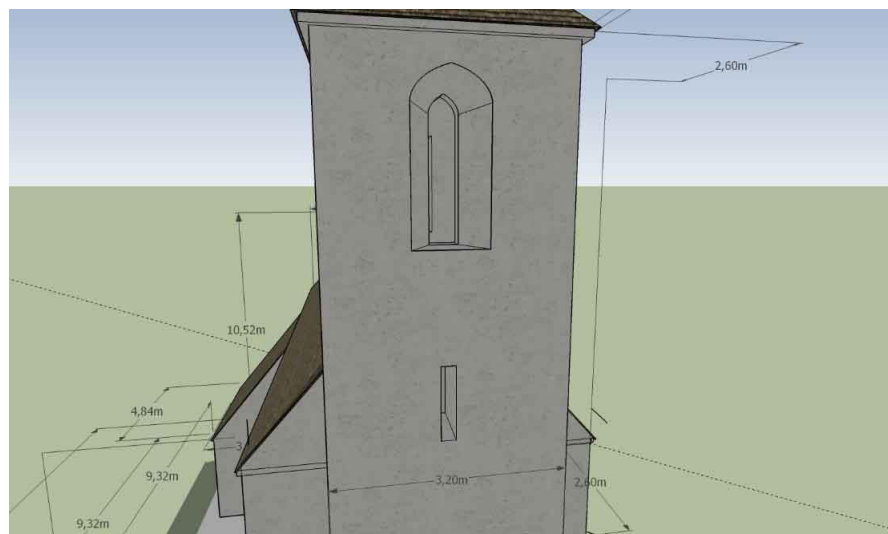
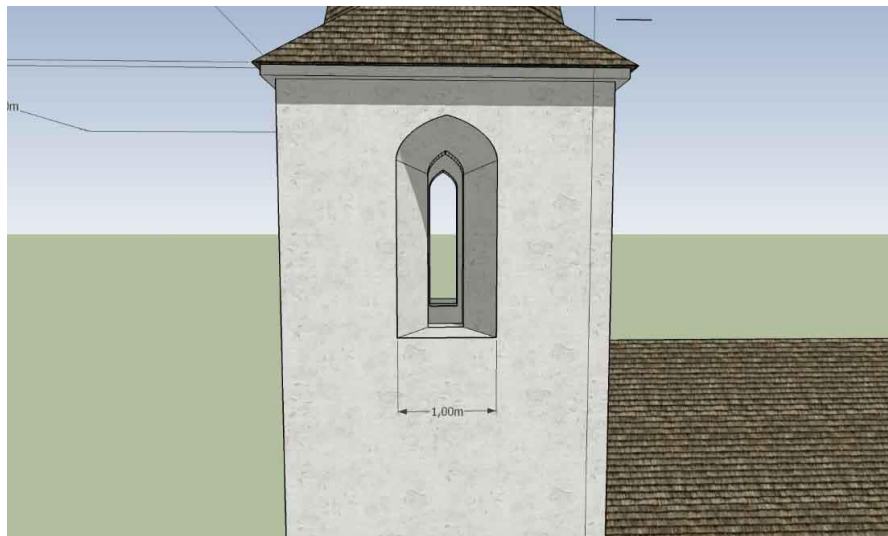
Ebben a vonalban csupán a keleti ablaknyílás maradt meg teljes egészében. Ez is eltér a többitől. Kívülről – bár más arányokkal – ugyancsak lőrésszerű, viszont a belső oldalon sugár irányú téglarakással boltíves fedést kapott. Az ív nem teljesen tűnik szabályosnak, ez jelentheti egy későbbi átépítést is, de pontosabb megállapításokhoz alaposabb megfigyelésekre lenne szükség.

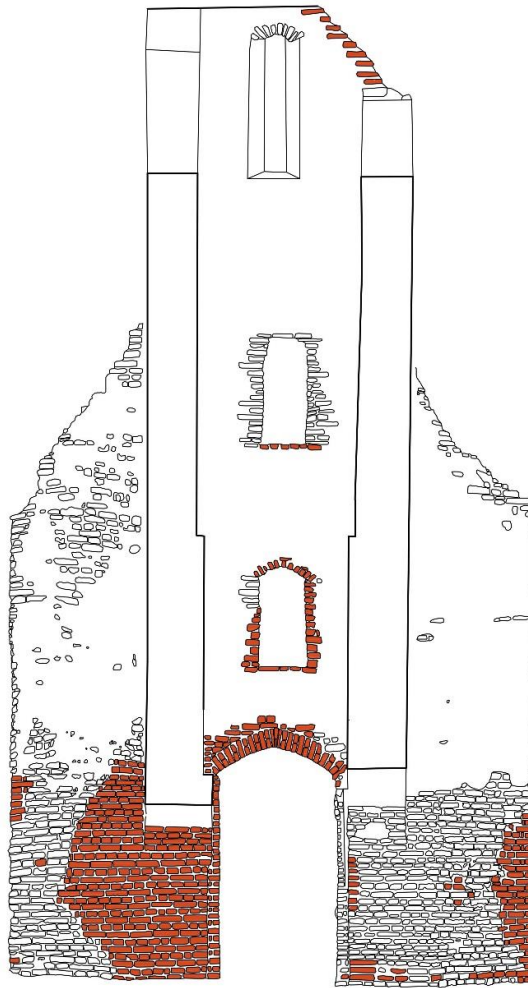
*62. kép. Íves falazás a keleti ablak belső részén.
Saját fénykép*

Ez alatt – bár a téglák itt sorolva vannak – geometriájából ítélve ugyancsak íves ablakot találunk. Itt már néhol észrevehető az állagmegóvás jelei, de – a már említett – első szintű nyílás rendelkezik a legtöbb új résszel. Mivel a régi képek szerint is szinte teljes egészében hiányzott, kérdéses eredeti kinézete.

Mindhárom felső szinten lévő ablak a rekonstrukciós rajzok alapján csúcsíves záródású. Ezen feltételezés sajnos nem kap alátámasztást. A templom nyílások alapján való pontos rekonstrukciója rendkívül nehéz, a rengeteg változatú nyílásmegoldás miatt a különböző oldalakon és magasságokon.

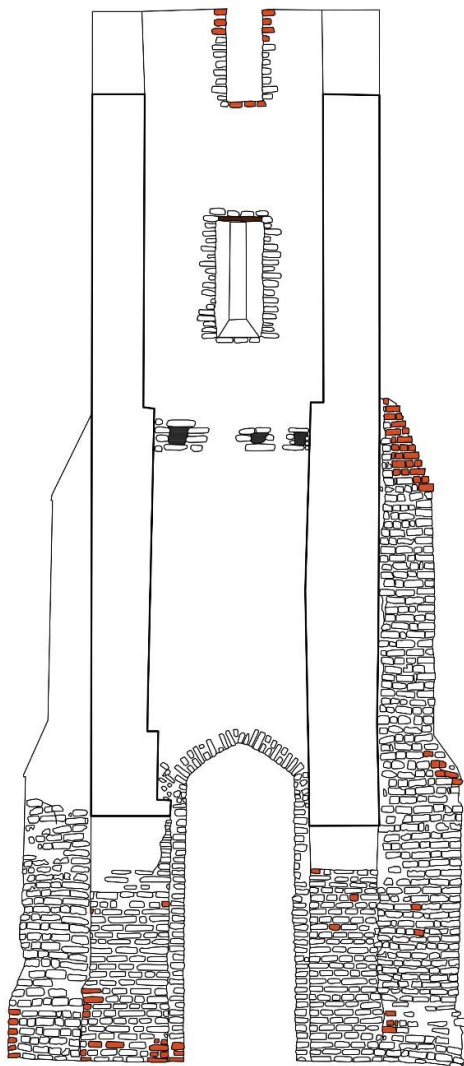
63. kép. A rekonstruált ablakok. Gulyás Róbert Google Sketchupból kifotózott modellje, részletek.

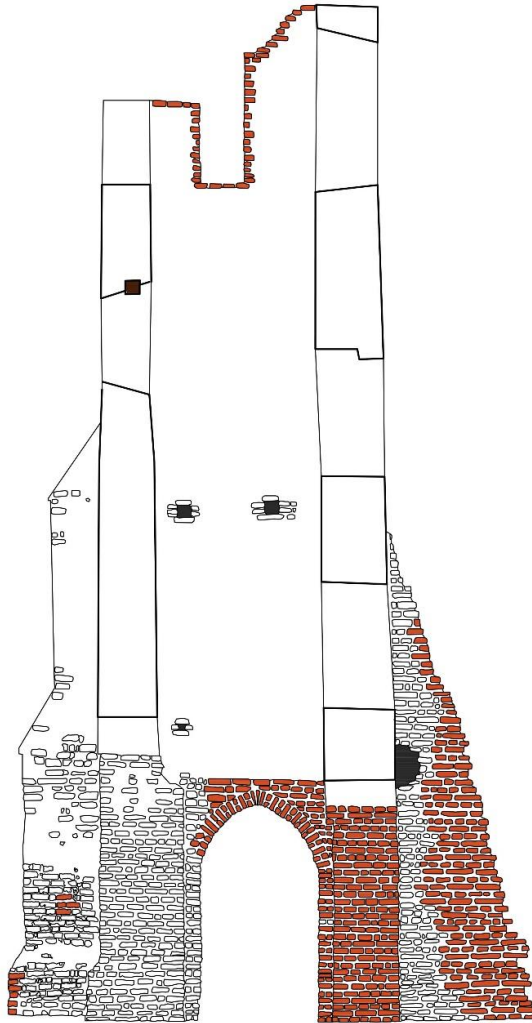
64. kép. Észak-dél metszet keleti irányban az állagmegóvásokkal jelölve.
Saját CAD-rajz

65. kép. Kelet-nyugat metszet déli irányban az állagmegóvásokkal jelölve.
Saját CAD-rajz

66. kép. Észak-dél metszet nyugati irányban az állagmegóvásokkal jelölve.
Saját CAD-rajz

67. kép. Kelet-nyugat metszet északi irányban az állagmegóvásokkal jelölve.
Saját CAD-rajz

Párhuzamok

A rom állapotából adódóan csak csekély adatunk van arról, hogy milyen lehetett fénykorában. Leginkább környékbeli, feltételezhetően a középkorban hasonló helyzetű emlékek alkotta analógiákra hivatkozhatunk. Az ezekből eltelhető alapján készültek a fent említett rekonstrukciós rajzok is.

Elsőként Somogyszilt hoznám fel példának. Sok ismerős elemmel találkozhatunk a templomán: megjelenik a gótikus elemekkel tagolt nyugati négyszögletű toronytest, többlépcsős rézsűs pillérekkel megtámasztva. Ilyen pillérek megjelennek végig a hosszházon, és az ugyancsak a nyolcszög három oldalával záródó szentélyen, mely kissé hosszabb a somolyiétól.⁷¹ Különlegessége, hogy ma is a falu plébániatemplomaként működik, és felújított állapotának ellenére formája és részletei nagy részben megmaradtak középkorinak, csak egyes részeken, leginkább a toronysüveg és az óra esetében mutat későbbi, 1726-os barokk átalakításokra jeleket a külsejét tekintve. 1484-ben a Fejér megyei főispán, Buzlay Mózes az alapoktól kezdve átépíttette. Ekkor alakíthatták ki mai gótikus részleteit, így ez Somoly keltezésénél is segítséget nyújthat.

68. kép. A somogyszili templom. Forrás: műemlékem.hu

⁷¹ K. Németh, 2000, 8. old.

A törökkoppányi templom szentélye szintén késő-gótikus, pilléres, nyolcszögzáródású, de többi része már barokk építésű. Méreteit tekintve 25%-kal nagyobb a somolyinál, arányai viszont hasonlóak.

Szakály temploma is hasonlóképpen szentélyét tekintve hordoz ilyen gótikus elemeket, de ez a hatszög három oldalával záródik.

Szentélyzáródás szempontjából még a területéről felhozható Henye Tamási határában feltárt templomának második gótikus periódusa, a szintén a regölyi főesperességhez tartozó felsőnyéki, és a megye tágabb területéről az apari, a régitemető-völgybeli, az etei és az anyavári épületeket.⁷²

A somolyi templomot romként is érdemes szemügyre venni. A tolnaiak számára különösen feltűnő jelenség, nem sok, szám szerint ezen kívül csak kettő hasonlóan megmaradt templomromot tartanak számon: a cikói Ó-templomot, és az eszterpusztai romot.

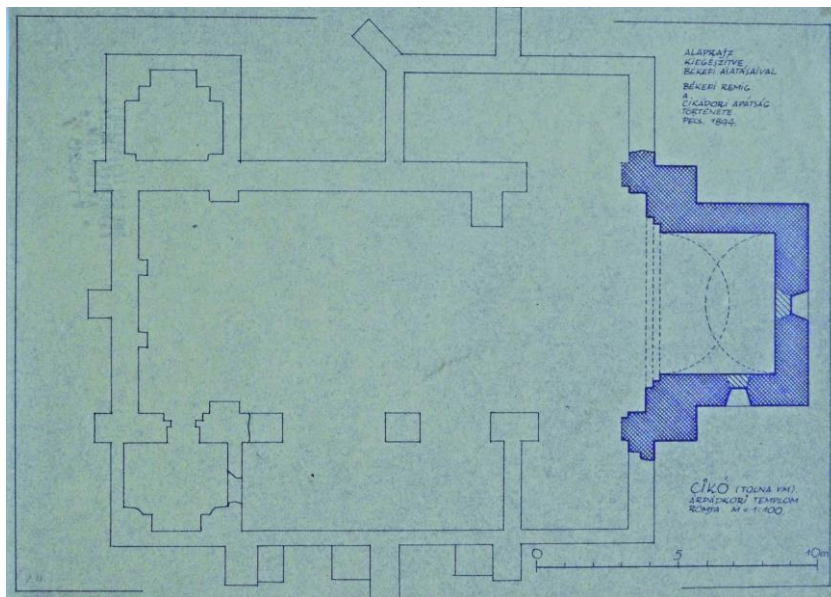
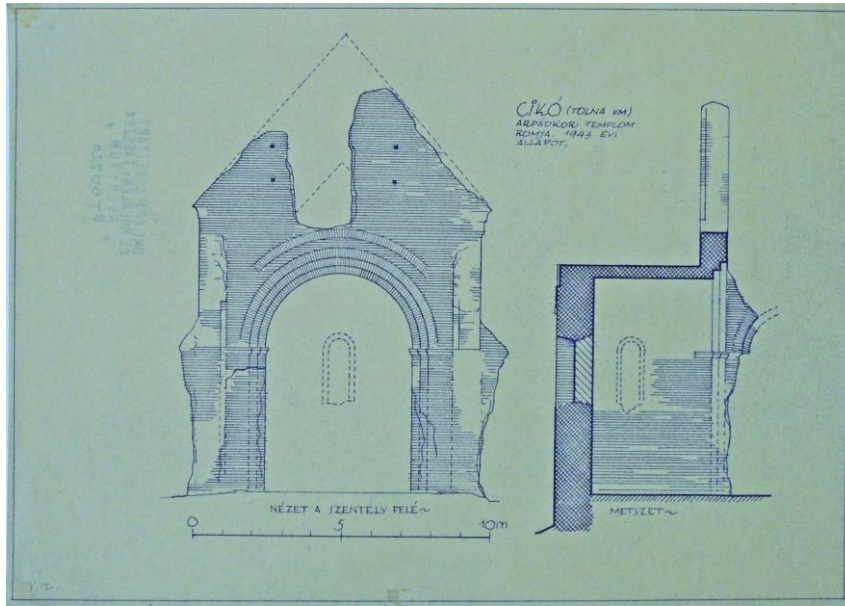

69. kép. A cikói Ó-templom. Forrás: műemlékem.hu

70. kép. A cikói Öregtemplom, Eszterpuszta. Forrás: műemlékem.hu

⁷² K. Németh, 2000, 8. old.

71. kép. A cikói Ó-templom. Forrás: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz- és Fotótára, 100185, 100186 (T00219, T00220), 1943.

Összegzés

Ha részletesebben megvizsgáljuk a templomot, rengeteg apró, de fontos információkat rejtő elemmel találkozhatunk. A vizsgált jelek többek között utalnak a toronybelső alsó boltozására, és felső szintjeire. Ezek elérése a hosszából volt lehetséges, egy karzatszintről, melyet az ezen magasságban lévő ablak, és a toronyba vezető nyílás is bizonyít. A templombelső feltehetőleg síkmennyezetes fedésű, ezt igazolja a torony második szintjéből elérhető, feltehetőleg ajtót tartalmazó nyílás, mely a padlástérbe nyílhatott. Ezen különböző funkciókkal magyarázható a tornyon ma is látható nyílások sokszínűsége. A hosszáz és a szentély kinézetére kevés jel utal. Az ásatások eredményeként kijelenthetjük, hogy a templom sokszögű szentélyzáródású volt, a nyolcszög három oldalával záródott. Kérdésesek viszont az ablakok, melyek üvegezettek voltak, viszont magasságuk tekintetében sok kérdést vet fel a déli falcsökevényben talált, közel 4,7 méter párkánymagasságú ablak. A déli oldali bejárat kilétére is csak analógiák alapján találgathatunk, valószínűbb a toronybelsőből nyíló, nyugati bejárat megléte. A tetőfedést illetően is csak a helyszínen lévő tetőcserépnymok hiánya enged következtetni a fazsindelyezésre, viszont a habarcsolás formájából bizonyítható, hogy a támpillérek rézsűsíkjai csupán vakolatot kaphattak.

A régműltra utaló ismertetőjegyek mellett megismerhetjük az állagmegóvás előtti állapotot, és a helyreállítások módszerét, vizsgálhatjuk a rom jövőjét, maradandóságát.

Munkám során megtanultam, hogy e romok szinte kimeríthetetlen források, mindig akad majd egy új, még felfedezetlen töredék, mely újabb és újabb talányokat old meg, vagy éppen vet fel. Ebből következően akad még a jövőre nézve bőséges mennyiségű megválaszoltalan kérdés, és bizonyítandó feltételezés. Somoly különösen gazdag az apró, kutatást megkívánó részletekben. Fa elemei is megmaradtak, és anyagai is kivételesen jó állapotban fellelhetőek, ez felveti az esetleges anyagvizsgálatok, netán kormeghatározások, összetételi elemzések igényét.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom konzulenseimnek, Daragó László DLA-nak és Fehér Krisztinának, hogy felvetették, és biztosították többek között a felmérést, és más lehetőségeket. Nagy megtiszteltetés, hogy rengeteget tanulhattam tőlük, és minden téren támogattak, bátorítottak.

Hálás vagyok szakkonzulensemnek, Dr. K. Németh Andrásnak, aki nagy lelkesedéssel fogadta érdeklődésemet, és beavatott munkásságába, vállalva a közös megfigyelő munkálatokat, lehetővé téve saját anyagainak felhasználását a dolgozatomhoz.

H. Nándori Klárának, hogy megosztotta velem szakmai tapasztalatait, meglátásait, és saját, a rommal kapcsolatos dokumentumait.

Dr. Török Ákosnak, a Geotechnika és Mérnökgeológia Tanszék vezetőjének, hogy a rom anyagainak megfigyelő vizsgálata révén értékes és kulcsfontosságú ismeretekkel gazdagította tanulmányomat.

Rácz Miklósnak és Gulyás Róbertnek, hogy rekonstrukciós rajzaik közlésével hozzájárultak elemzéseim pontosításához.

Dr. G. Vizi Mártának, hogy biztosította a Wosinsky Mór Megyei Múzeummal való kapcsolatfelvétелеmet.

Kollár Máriának, az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárosának, aki bevezetett az elméleti kutatás rejtelseibe.

Édesanyámnak, édesapámnak és nagymamámnak, hogy megértő támogatásuk mellett kitartóan biztosították a közvetlen háttérrel, és lehetőségeket munkám zavartalan véghezvitelére, tanácsaikkal is segítve előremeneteletemet.

Nem utolsó sorban barátaimnak, akik szintén családomként támogattak, és nem egyszer szakmai tapasztalataik, vagy személyes véleményük megosztásával közvetlenül is nagyban hozzájárultak tanulmányom elkészítéséhez.

Rövidítések

MNM Rég. Ad. Regöly, Somoly	Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Adatbázis. Regöly, Somoly (archeodatabase.hnm.hu/hu/node/32992)
WMMM Rég. Ad. 611-2000	Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Régészeti Adattár ásatási dokumentáció, 2000., augusztus 03-13.
SzBBÁMÉ	Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve

Irodalomjegyzék

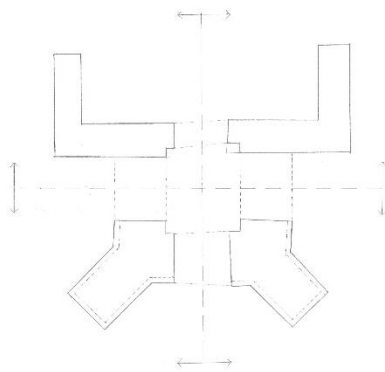
Dávid 2015	Dávid Géza, <i>Tamási és környéke az oszmán hódítás idején</i> In: <i>Tanulmányok Tamási történetéből</i> , Szerk. Torma István. Tamási 2015, 185-212.
Csánki 1897	Csánki Dezső, <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában</i> , Bp. 1897.
Gaál-Kőhegyi 1977	Gaál Attila – Kőhegyi Mihály, <i>Tolna megye Pesthy Frigyes helynévtárában III.</i> In: Szilágyi Miklós (szerk.), <i>SzBBÁMÉ</i> 6-7., 1977, 279-360.
Guzsik, 1977	Guzsik Tamás, <i>Magyar középkori építészettörténet (összefoglalás)</i> , Bp., 1977.
Havassy-G.Vizi	Havassy Péter–G. Vizi Márta, <i>Árpád-kori templom maradványai Regölyben.</i> In: Kovács Gyöngyi (szerk.), „Quasi liber et pictura” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Bp. 2004, 221-234.
K. Németh 2000	K. Németh András, <i>A somolyi templomrom</i> , In: Gaál Attila (szerk.), Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve 22., 2000, 155-176.

- K. Németh 2011 K. Németh András, *A középkori Tolna megye templomai*, Pécs 2011.
- K. Németh 2015 K. Németh András, *Tamási és mai határa a középkorban*, In: *Tanulmányok Tamási történetéből*, Szerk. Torma István. Tamási 2015, 97-184
- K. Németh 2015 K. Németh András, *Tamási és határa a 17. században (Hegedűs László és Szakály Ferenc emlékének)* In: *Tanulmányok Tamási történetéből*, Szerk. Torma István. Tamási 2015, 213-238.
- Maksay 1971 Maksay Ferenc, *A középkori magyar falu településrendje*, Bp. 1971.
- Marosi 1975 Marosi Ernő, *Magyar falusi templomok*, Bp. 1975.
- Papp 1963 Papp István, *A tamási járás évszázadai*, Szerk. Torma István. Tamási 2000. 1963
- Szabó 1966 Szabó István, *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X-XV. század)*, Bp. 1966.
- Szabó 1969 Szabó István, *A középkori magyar falu*, Bp. 1969.
- Szakály 1975 Szakály Ferenc, *Források Tolna megye XVII. századi történetéhez V.* In: G. Vámos Márta – Szilágyi Miklós (szerk.): *SzBBÁMÉ 4-5*, 1975, 259-295.
- Torma 2015 Torma István, *Tamási környéke az őskorban*, In: *Tanulmányok Tamási történetéből*, Szerk. Torma István. Tamási 2015, 15-79.
- Tóth 2015 Tóth Endre, *Tamási és környéke a római császárkorban*, In: *Tanulmányok Tamási történetéből*, Szerk. Torma István. Tamási 2015, 80-96.
- Tört. stat. helységnévtár, Tolna Jeney Andrásné–Tóth Árpád, *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára, 10., Tolna megye*. Bp. 1996.

Rajzmelléklet

Kézirajzok

←
2
2000

2
2000
1000
500

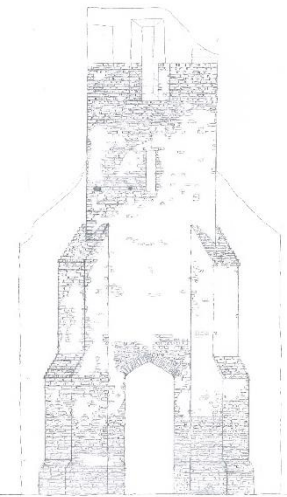

Fig. 1. Tower
North elevation
Scale 1:50
1924

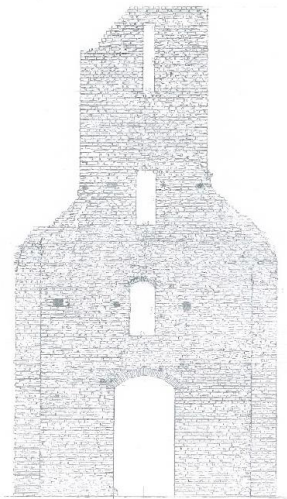

Fig. 2. Tower
East elevation
Scale 1:50
1924

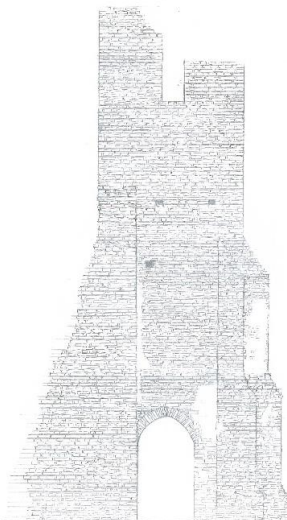

Fig. 3. Tower
West elevation
Scale 1:50
1924

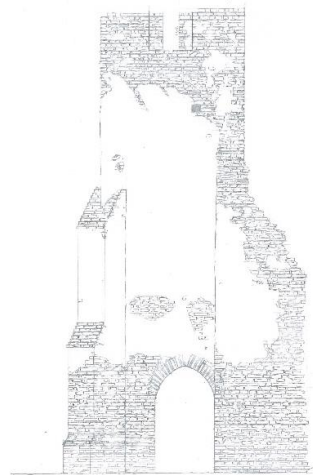
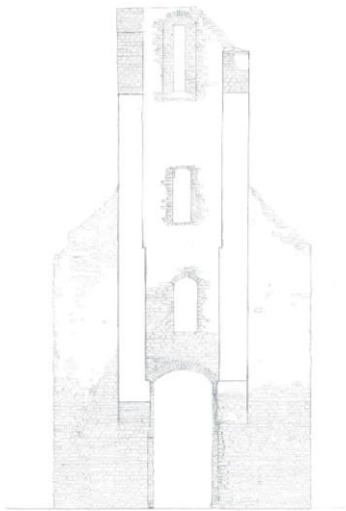
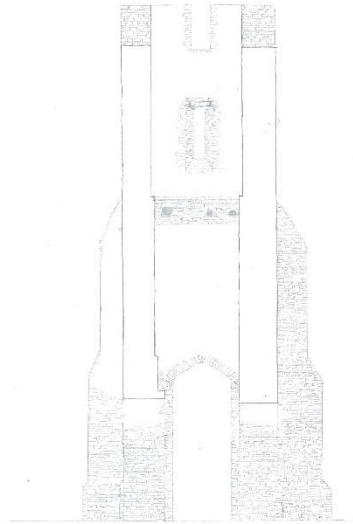

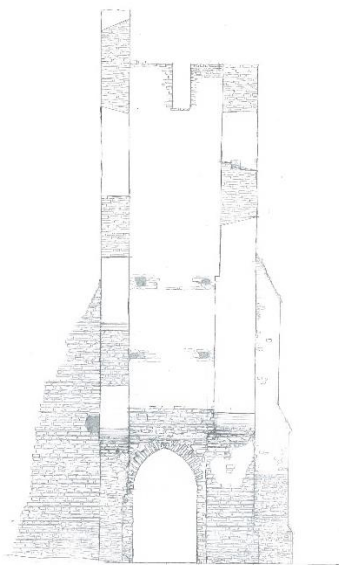
Fig. 4. Tower
South elevation
Scale 1:50
1924

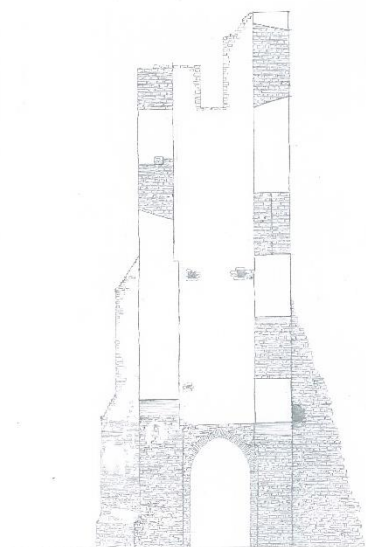
Paphos-Sandy
West wall, interior view
Scale: 1/200
1927 plan

Paphos-Sandy
East wall, interior view
Scale: 1/200
1927 plan

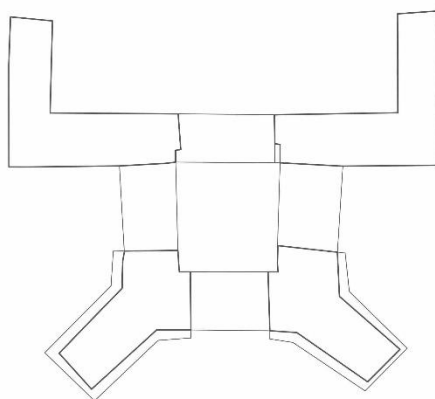

Paphos-Sandy
West wall, exterior view
Scale: 1/200
1927 plan

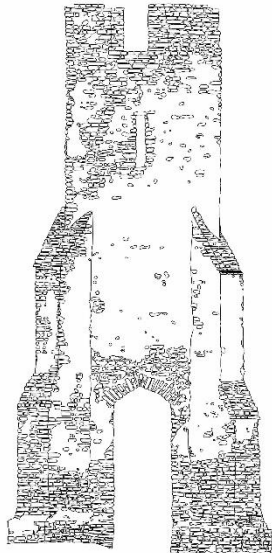

Paphos-Sandy
East wall, exterior view
Scale: 1/200
1927 plan

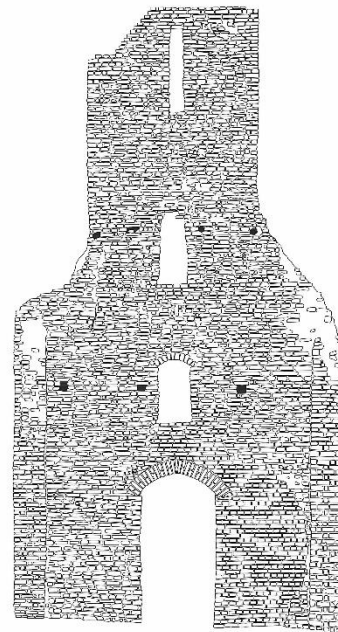
Autocad-rajzok

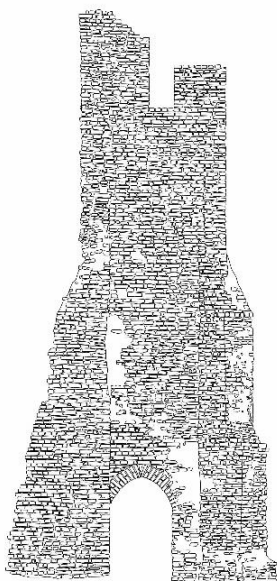
Regöly-Somoly
alaprész
Zslebits Judit
2017. szeptember-október

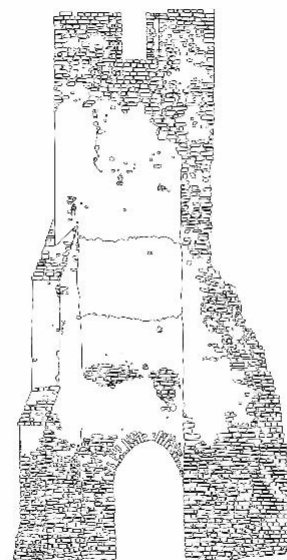
Regöly-Somoly
nyugati homlokzat
Zsoltics Judit
2017. szeptember-október

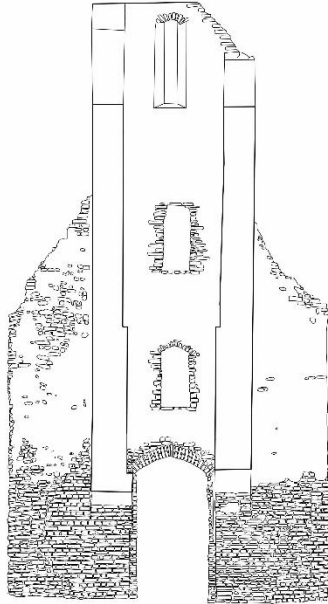
Regöly-Somoly
keleti homlokzat
Zsoltics Judit
2017. szeptember-október

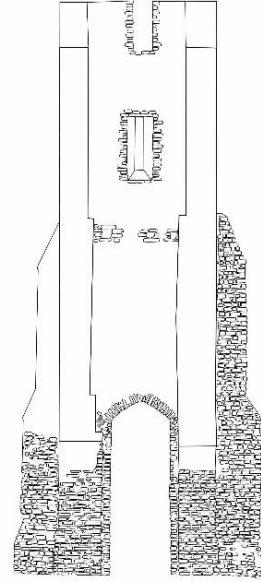
Regöly-Somoly
északi homlokzat
Zsoltics Judit
2017. szeptember-október

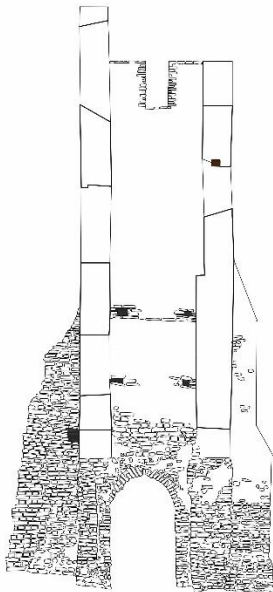
Regöly-Somoly
déli homlokzat
Zsoltics Judit
2017. szeptember-október

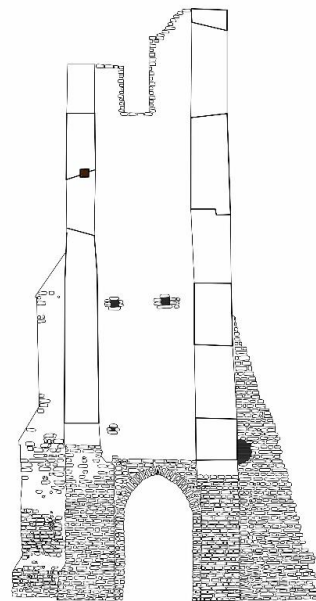
Regöly-Somoly
 észak-dél metszet kelet felé
 Zsoltics Judit
 2017. szeptember-október

Regöly-Somoly
 észak-dél metszet nyugat felé
 Zsoltics Judit
 2017. szeptember-október

Regöly-Somoly
 kelet-nyugat metszet délre
 Zsoltics Judit
 2017. szeptember-október

Regöly-Somoly
 kelet-nyugat metszet észak felé
 Zsoltics Judit
 2017. szeptember-október